

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Nina Živkovič

EMOCIJE IN NOVE TEHNOLOGIJE

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Nina Živkovič

Mentorica: doc. dr. Zdenka Šadl

EMOCIJE IN NOVE TEHNOLOGIJE

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

Emocije in nove tehnologije

V diplomskem delu obravnavam vpliv uporabe novih tehnologij, kot so svetovni splet in mobilni telefoni, na emocionalno in družabno življenje individuov. Pri tem se opiram na razprave in empirične študije različnih avtorjev. Prvi del ugotovitev v diplomskem delu temelji na proučevanju virtualnega (računalniškega) prostora oziroma računalniško posredovane komunikacije. Ta individuom omogoča nove načine vzpostavljanja in ohranjanja družbenih interakcij in intimnih odnosov ter nudi nove možnosti emocionalne zadovoljitve. Individuum je v virtualnem prostoru osvobojen fizičnih in delno socialnih omejitev vsakdanjega življenja. Sodelovanje v virtualnem svetu mu po eni strani omogoča, da se drugim prezentira tak, kot »v resnici je«, po drugi strani pa lahko vodi v emocionalno neobčutljivost in sovražno komunikacijo. Drugi sklop ugotovitev v diplomskem delu temelji na proučevanju uporabe mobilnih telefonov. Poudarek je predvsem na simbolni funkciji uporabe, ki ima pri individuih namen ohranjanja in konstruiranja medosebnih odnosov in identitete. Pomemben vpliv ima na družabno in emocionalno doživljanje individuov tudi uporaba mobilnih telefonov na javnih prostorih, ki individue virtualno povezuje in hkrati fizično ločuje.

Ključne besede: svetovni splet, mobilni telefoni, virtualni prostor, medosebni odnosi, emocionalno doživljanje.

Emotions and new technologies

In diploma work I discuss influences of new technologies, such as Internet and mobile phones are, on the emotional and social life of individuals. Findings are based on discussions and empirical studies of different authors. First part of findings in diploma work is based on exploration of virtual space or computer mediated communication. Participating in virtual world enables individual to make new ways of creating and maintaining social interactions or intimate relations and gives individual new opportunities for emotional satisfaction. In virtual space individual is free from physical limitations and partial free from social limitations of everyday life. On the one hand this gives individual an opportunity to present to others as someone who he or she "really is", on the other hand this can lead to emotional insensibility of individuals and hate speech. Second part of findings in diploma work is based on exploration of mobile phones and their usage. The emphasis is on the symbolic function of the usage with which individuals tend to maintain and create interpersonal relations and identity. The important role in emotional and social life of individuals plays also the usage of mobile phones in public spaces which connects individuals virtually and separates them physically at the same time.

Key words: Internet, mobile phones, virtual space, interpersonal relations, emotional experience.

KAZALO

1. UVOD	5
2. POMODERNA DRUŽBA IN EMOCIJE	8
2.1 POMODERNI DRUŽBENI IN EMOCIONALNI KONTEKST TER NOVE TEHNOLOGIJE	11
3. SVETOVNI SPLET	14
3.1 TEORIJE O UČINKIH TEHNOLOGIJE SVETOVNEGA SPLETA NA EMOCIONALNO IN DRUŽABNO ŽIVLJENJE INDIVIDUA	14
3.2 ŽIVLJENJE V VIRTUALNEM SVETU - ALTERNATIVA VSAKDANJEMU SVETU?.....	15
3.3 VIRTUALNI SVET IN OBČUTEK SVOBODE.....	16
3.4 RAČUNALNIŠKO POSREDOVANA KOMUNIKACIJA, SAMOPREZENTACIJA IN EMOCIONALNA ZADOVOLJITEV.....	18
3.5 PRISTNOST IN EMOCIONALNA GLOBINA.....	21
3.6 ZNAČILNOSTI VIRTUALNIH INTERAKCIJ.....	26
3.6.1 VPLIV ODSOTNOSTI FIZIČNIH IN DRUŽBENIH OMEJITEV NA EMOCIONALNO VEDENJE INDIVIDUA IN NJEGOVO DOŽIVLJANJE.....	28
3.6.2 VIRTUALNO-REALNA NESKLADNOST IN STRAH PRED REALNOSTJO.....	30
3.6.3 PRIVLAČNOST VIRTUALNIH (SEKSUALNIH) RAZMERIJ.....	32
3.6.4 POSLEDICE VIRTUALNIH RAZMERIJ IN NEZVESTOBA.....	35
3.7 VIRTUALNOST KOT PROJEKT REDEFINIRANJA VSAKDANJE REALNOSTI.....	36
4. MOBILNI TELEFONI	38
4.1 POSPEŠEVANJE INDIVIDUALIZACIJE IN VZPODBUJANJE DRUŽABNOSTI.....	39
4.2 UPORABNOST IN PRILJUBLJENOST MOBILNIH TELEFONOV.....	41
4.2.1 INSTRUMENTALNA FUNKCIJA UPORABE.....	41
4.2.2 SIMBOLNA FUNKCIJA IN POMEN.....	42
4.3 MOBILNI TELEFONI IN MLADI.....	43
4.3.1 EMANCIPACIJSKA VLOGA MOBILNEGA TELEFONA.....	44
4.4 SMS SPOROČILA.....	45
4.4.1 SIMBOLNA FUNKCIJA SMS SPOROČIL.....	46
4.4.1.1 KONSTRUIRANJE IN OHRANJANJE MEDOSEBNIH ODNOSOV.....	46
4.4.1.2 IDENTITETA.....	48
4.5 BLIŽINA NA DALJAVO, VIRTUALNA NAVZOČNOST IN SPREMENJENO DOŽIVLJANJE ČASA IN PROSTORA.....	49
4.6 UPORABA MOBILNIH TELEFONOV NA JAVNIH PROSTORIH.....	51
4.6.1 MOBILNI TELEFON KOT MOTEČ ELEMENT POVEZOVANJA IN LOČEVANJA.....	52
4.6.1.1 <i>NORMATIVNA PRIČAKOVANJA IN GLASNO GOVORJENJE</i>	53
4.6.1.2 <i>KOLEKTIVNO UPRAVLJANJE MOBILNE KOMUNIKACIJE</i>	54
4.6.1.3 <i>VSILJENO PRISLUŠKOVANJE IN ZADREGA</i>	55
4.7 MOBILNI TELEFON - PRIMER AFEKTIVNE TEHNOLOGIJE.....	56
5. LAŽNI OBČUTKI IN KRITIČNI POMISLEKI O UČINKIH NOVE TEHNOLOGIJE	58
6. SKLEP	64
7. LITERATURA	66
VIRI	67

1. UVOD

Proučevanje novih tehnologij in njihovega vpliva na emocionalno in družabno življenje individuov ni enoznačno, ker so učinki in posledice, ki jih prinaša uporaba tehnologij, raznovrstne, ambivalentne in dokaj neznane. Posledično smo zato priča pomanjkanju utrjenih konceptov, stabilnih definicij in uravnoteženih argumentacij (Praprotnik 2003: 1). Na splošno lahko rečemo, da prihaja pri ugotavljanju in pojasnjevanju družbenih in individualnih posledic uporabe tehnologij do večne dualnosti. Tehnologija po eni strani bogati vsakdanje življenje posameznika/-ice, po drugi strani ga siromaši. Omogoča nove možnosti, a obenem pomeni nove izgube. Učinki in posledice imajo ambivalenten značaj, tako, kot ga ima tudi današnja pomoderna družba in življenje v njej. S takšno dualnostjo se srečujemo tako pri uporabi mobilnih telefonov kot tudi pri uporabi svetovnega spleta.

Posledice so nepredvidljive, saj nameni in načini uporabe računalniške in mobilne tehnologije niso bili načrtovani v takšni obliki, kot se kažejo danes, oziroma so ti danes presegli načrtovani okvir njihove uporabe. H. Rheingold slednje opiše s tem, ko pravi: »Kognitivni in družbeni vplivi mobilnih in povsod navzočih tehnologij so večinoma neznani, možnosti za njihove stranske učinke velike in možnost nepričakovanih porajajočih se vedenj skoraj gotova« (Rheingold 2004: 206). Izbira o njeni uporabi je vedno manj vezana na individualno odločitev individua in postaja vse bolj stvar okoliščin, v katerih skorajda ni več možno živeti brez svetovnega spleta in mobilnega telefona. Uporaba tehnologije je za sodobne individue postala skoraj vsakdanja nuja.

V splošnem lahko rečemo, da nova tehnologija, kot jo predstavljata svetovni splet in mobilni telefon, spreminja človekov način življenja. Eden izmed ključnih učinkov uporabe novih tehnologij je transformacija družbenega reda, ki se med drugim kaže v spremenjenem načinu koordinacije vsakdanjega življenja, življenjskem stilu mladih, spremenjenih družbenih navadah in v drugačnih oblikah emocionalnega in družabnega življenja. Spreminjajo se navade in načini srečevanja, dvorjenja, reševanja težav in konfliktov, konstruiranja in ohranjanja medosebnih odnosov, občutka pripadnosti in bližine, samoprezentacije, itd. Poleg tega se spreminjajo tudi sami načini izražanja, doživljanja in izmenjave emocij. To pa je tudi glavni razlog in osrednja tema pisanja moje diplomske naloge. V nalogi bom predstavila in analizirala načine, na katere

uporaba novih tehnologij, svetovnega spleta in mobilnih telefonov, vpliva na individuovo življenje in njegove emocije.

Naloga je zastavljena teoretično. Uporabljena metodologija je analiza besedil oziroma kvalitativna analiza vsebine, ki vključuje tudi uporabo sekundarnih virov raziskav. Uvodni del naloge je namenjen opisu splošnih značilnosti pomoderne družbe in opredelitvi sodobne reafirmacije emocij na eni strani in emocionalne brezglobinskosti ter ravnodušnosti na drugi strani. Vzporedno s tem na splošno opredelim tudi učinke uporabe novih tehnologij na življenje individuov in njihovo emocionalno doživljanje. Naloga je v nadaljevanju razdeljena na dva dela. V prvem delu proučujem učinke uporabe svetovnega spleta oziroma računalniško posredovane komunikacije na emocionalno doživljanje individuov in oblikovanje medosebnih odnosov, v drugem delu pa ugotavljam vplive uporabe mobilnih telefonov na emocionalno in družabno življenje individuov. Pri obeh vrstah tehnologij se osredinjam predvsem na njihovo ritualno oziroma simbolno funkcijo uporabe, ki ima za posameznika/-ico pomembno vlogo na področju družabnosti, intimnih in prijateljskih odnosov, identitete, samoprezentacije, občutka pripadnosti in emocionalnega doživljanja. Osnovna ideja je, prikazati nove možnosti in slabosti oziroma izgube, ki jih nove tehnologije na teh področjih prinašajo.

Pri proučevanju uporabe računalniško posredovane komunikacije, se osredinjam predvsem na občutek svobode, ki naj bi ga (po mnenju številnih avtorjev) pri individuu vzbujal računalniški oziroma virtualni prostor in mu nudil svoboden ter s fizičnimi lastnostmi ter družbenimi normami neobremenjen način samoprezentacije in emocionalne zadovoljitve. Vzporedno s tem me nadaljnje zanimajo učinki tovrstne računalniško posredovane komunikacije na pristnost in globino emocionalnega doživljanja. Večji del obravnave pa namenjam proučevanju virtualnega načina oblikovanja in ohranjanja družbenih interakcij in jih v določenih segmentih primerjam z vsakdanjimi načini vzpostavljanja medosebnih odnosov oziroma interakcij.

Drugi del naloge zajema ugotovitve v povezavi z uporabo mobilnih telefonov. Pri tem me, bolj kot njihova instrumentalna funkcija, zanima simbolna funkcija uporabe. Izhajam iz predpostavke, da slednja pomembno vpliva na načine oblikovanja medosebnih odnosov, občutka pripadnosti in bližine. Poleg verbalne komunikacije me zanima predvsem vloga tekstualne komunikacije, ki

poteka z izmenjavo SMS sporočil. Slednja ima, predpostavljam, za emocionalno doživljanje individua svojevrsten pomen in igra pomembno vlogo ritualne interakcije. Tako verbalna kot tekstualna komunikacija imata nenazadnje vpliv tudi na spremenjeno doživljanje časa in prostora, čemur namenjam pozornost v nadaljevanju naloge. Pri tem se posebej osredinjam tudi na uporabo mobilnih telefonov na javnih prostorih, ob tem pa prikažem - za ostale fizično soprisotne individue - moteče načine mobilnega povezovanja/ločevanja; ob tem tematiziram tudi pomen kolektivnega upravljanja interakcije. Zadnji del naloge je namenjen kritičnim pomislekom glede uporabe novih tehnologij in opredelitvi slabosti in izgub, ki jih nove tehnologije prinašajo v (emocionalno) življenje individuov.

2. POMODERNA DRUŽBA IN EMOCIJE

Pomoderno družbo označujeta dve temeljni značilnosti, ki sta pomembno prispevali k spremenjenemu načinu družbenega in emocionalnega življenja posameznikov. Prva značilnost temelji na postopnem zlomu in naglem zatonu zgodnjemoderne iluzije. Izginja vera, da obvladujemo prihodnost, kar povzroča konec samoumevnosti in številne dvoumnosti ter nepredvidene posledice človekovih delovanj. Drugo značilnost pomoderne družbe označuje potreba po dereguliranju in privatiziranju individuovih nalog in dolžnosti. Danes je poudarek predvsem na samouveljavitvi individua in ne na kolektivni moči. Gre za to, da se je »etični/politični diskurz premestil iz okvira 'pravične družbe' v okvir 'človekovih pravic'; to je, diskurz se je preusmeril k pravici posameznikov, da ostanejo drugačni in po svoji volji izbirajo in določajo lastne modele sreče in ustrezen življenjski slog« (Bauman 2002: 39-40).

Individui so se znašli na pragu obdobja, kjer ni ne smernic ne ovir. »Biti moderen pomeni biti nenehno pred samim seboj, v stanju transgresije; pomeni tudi, imeti identiteto, ki je lahko le neuresničeni projekt« (Bauman 2002: 39). Individui postanejo nezmožni biti kdajkoli (povsem) zadovoljeni. Izpolnitev ostaja vedno nekje v prihodnosti, kajti takoj, ko je zaželeni cilj dosežen, slednji že izgubi svoj prvotni čar in pojavijo se novi cilji (Campbell 2001). Individui zato generirajo nove identitete in stremijo k novim proizvodom, ki prinašajo več užitkov. Za pomodernega individua je značilna fleksibilna identifikacija in nenehno iskanje idealnega življenjskega sloga (Uršič v Bauman 2002: 284). V povezavi s tem postajajo skupnosti ohlapne, fluidne, eksteritorialne in kratkotrajne. Pravimo, da so eksplozivne, ker so vedno na meji med razpadom in ohranitvijo. Poleg tega razdalja in prostor danes izgubljata svoj pomen, kajti sodobne tehnologije omogočajo vsenavzočnost. Obdobje tekoče moderne je obdobje nadčasovnosti, kjer čas prevladuje nad prostorom oziroma se »čas pospešuje in prostor zgoščuje« (Uršič v Bauman 2002: 287).

Vzporedno s tem se spreminjajo tudi medosebni odnosi, v katerih je pozornost individuov usmerjena v komunikacijo, spoznavanje in medsebojno zadovoljstvo. Temeljna postane individuova osebna avtonomija, zaradi česar postajajo odnosi vedno bolj odprti in ne več nujno vezani na zaobljube. A. Giddens govori o »čistem razmerju«, kjer individua stopita v družabni

stik zaradi obojestranskih koristi in ga ohranjata le pod pogojem, da je obojestransko zadovoljiv (Giddens 2000). Odnos postaja bolj svoboden, hkrati pa ravno zaradi svobode tudi bolj obremenjujoč in podvržen nenehni ambivalenci. Če sta za vzpostavitev razmerja potrebna oba individua, je le eden dovolj, da razmerje razdre, zaradi česar je vselej prisoten nemir in odsoten občutek varnosti (Bauman v Zidar 2006: 23).

Bolj spremenljiva, odprta in reflektivna pa postajata emocionalno doživljanje in izražanje sodobnih individuov. Emocionalno doživljanje individuov je danes relativno osvobojeno od vplivov tradicionalnih struktur, saj temelji predvsem na individualni refleksiji, t.j. opazovanju, preiskovanju in definiranju samih individuov (Šadl 1999: 228). Poleg individualizacije življenjskih odločitev in stilov, fleksibilne identifikacije in nestalnih partnerskih zvez, je za sodobno (pomoderno) družbo v veliki meri značilna tudi emocionalna reafirmacija individuov in naraščajoča zavest o notranjih, emocionalnih potrebah oziroma željah in njihovi realizaciji.

Individui danes vse bolj upoštevajo svoje emocije, jih prepoznavajo in se z njimi identificirajo oziroma svoje načine emocionalnega izražanja doživljajo kot del svoje identitete, svojega notranjega sebe. Vse bolj pomembno postaja »'priti v stik s samim seboj' preko 'stika s svojimi občutki in čustvi'« (Šadl 1999: 229). Vse več ljudi zato svojim občutjem in emocijam ter njihovem načinu in obliki doživljanja namenja vse večjo pozornost, saj emocije dajejo individuovemu življenju smisel in namen. V družbi sedanjosti se, zlasti v sferi množičnih medijev, v ospredje postavlja individualno, subjektivno in osebno izkustvo, neposredno doživljanje, razširjanje oblik čutnosti ter osvobajanje spolnih želja in njihovega načina izražanja (Šadl 1999: 231).

Značilnosti današnje družbe, ki pogojujejo sodobno emocionalno reafirmacijo, so povezane tudi s povečanimi pričakovanji in zahtevami po odprtem izražanju emocij z namenom dobrega fizičnega in psihičnega počutja (»subjective well-being«), ki temelji na medsebojni uravnoveženosti telesa, razuma in čustev in osrečujočih medosebnih odnosih. Naslednja pomembna značilnost predstavlja osvobajanje emocij in emocionalnega izražanja izpod družbenega nadzora ter razkrivanje v preteklosti tabuiziranih in prepovedanih (s spolnostjo ali nasiljem povezanih) emocij. Vzporedno s tem imajo danes individui možnost eksperimentiranja s

svojimi emocijami, pri čemer jih vodi želja po užitku, vznemirljivosti in zabavi (Šadl 1999: 233-234). Svojim emocionalnim stanjem in odzivom posvečajo veliko pozornosti in energije, prav tako pa postajajo pozorni do emocij drugih. Emocionalna odprtost in upoštevanje svojih in tujih emocij je danes postalo osrednjega pomena za konstruiranje in ohranjanje »zdravega« odnosa do samega sebe in intimnejših povezav z drugimi.

Pri razvoju emocionalnih potreb oziroma želja in lastnosti, širjenju emocionalne intenzivnosti in ekspresivnosti ter kultiviranju emocionalnih odnosov, kakor tudi na splošno pri spodbujanju zavesti in refleksije o pomenu emocij ter njihove izmenjave, igrajo pomembno vlogo tudi nove tehnologije. Slednje prinašajo nove možnosti in nov »emocionalni« prostor komunikacije brez prostorskih, fizičnih, časovnih in družbenih omejitev (Šadl 1999: 240, 242). Omogočajo nove načine emocionalnega doživljanja, izražanja, posredovanja, eksperimentiranja in nove načine emocionalnega zadovoljevanja.

Ob nastajanju novih možnosti na čustvenem področju življenja, je potrebno opozoriti tudi na pojav brezglobinske emocionalnega odzivanja in doživljanja. Govorimo o pojavu emocionalne ravnodušnosti, na katero v veliki meri vpliva uporaba novih tehnologij: individue/uporabnike iz samorefleksivnih in kreativnih akterjev vodi v pasivno ravnanje in emocionalno ravnodušnost, ki se kaže kot izguba občutka za vrednost in kvaliteto. Pomembno postane zgolj ocenjevanje potrebne količine časa in truda, ki jih individuum potrebuje za doseg svojega cilja (Simmel v Šadl 1998: 69). Slednji postane s pomočjo novih tehnologij zreduciran zgolj na pritisk tipke, preko katere individuum po svoji volji prikličie ali zavrne tisto, kar želi. Vzporedno s tem lahko simulira tudi svoje emocije oziroma jih upravlja na način, ki mu omogoča doseganje instrumentalnih ciljev (Šadl 1998: 68). V pogojih, ko se večji del življenja individua začne odvijati preko virtualno posredovanega okolja, ki ga »osvobaja« prostorskih, fizičnih, časovnih in v neki meri tudi družbenih omejitev, se lahko razvije neodgovornost do svojega lastnega ravnanja ter nezmožnost individua, da bi se »spontano« odzival in vživel v emocije drugih ljudi.

Če se na eni strani s pomočjo uporabe novih tehnologij razvijajo nove možnosti in oblike emocionalnih doživetij, novi načini konstruiranja in ohranjanja medosebnih odnosov ter možnost neoviranega in neposrednega izražanja in sproščanja emocij, se na drugi strani preko njih obenem

povečuje standardizirano in racionalno kontrolirano upravljanje z emocijami, ki vodi v izgubo »spontanih« in globljih emocij (Šadl 1998).

Sodobne pomoderne družbe in z njimi nove tehnologije torej ne prinašajo enoznačnih učinkov in posledic, pač pa ustvarjajo nove možnosti čustvovanja kot tudi nove omejitve in izgube. Zato se tudi spremembe, ki jih sodobne družbe in nove tehnologije prinašajo, kažejo »kot napetost med emocionalno intenzivnostjo in emocionalno brezglobinskostjo, med emocionalno vpetostjo in emocionalno oddaljenostjo« (Šadl 1999: 241).

2.1 (POMODERNI) DRUŽBENI IN EMOCIONALNI KONTEKST IN NOVE TEHNOLOGIJE

Medtem ko se način življenja spreminja in se pojavljajo novi življenjski stili ter z njimi nove možnosti oblik čustvovanja, ostaja temeljni koncept življenja oziroma smisel, ki ga ljudje iščejo v življenju, bolj ali manj konstanten – spreminja se zgolj način njegovega iskanja. Tehnologija individuu omogoča nove načine zadovoljevanja želja in nove možnosti osmišljanja ter konstruiranja družbene in emocionalne realnosti (Tyler 2002: 198).

Pomoderno stanje pluralizma pomeni konec samoumevnega vedenja in producira množstvo izbir, zato so individui pogosto postavljeni pred številne dileme o ustreznosti njihovega načina življenja. Tradicionalne intermediarne institucije, ki so v preteklosti konstruirale smisel življenja, so izgubile svoj pomen, zato so se individui zatekli k drugačnim načinom osmišljanja oziroma k drugačnim vrstam institucij za produciranje in posredovanje smisla. Slednje sodobne krize smisla sicer ne morejo preprečiti in ozdraviti, lahko pa individuum pomagajo živeti lažnejše življenje (Berger in Luckmann 1999: 48, 59). Med te nove načine lahko umestimo tudi sodobno informacijsko-komunikacijsko tehnologijo, kot so svetovni splet in mobilni telefoni, ki individuum pomagajo pri konstruiranju in ohranjanju identitete, medosebnih odnosov in družabnega ter emocionalnega življenja. Preko njih lahko individuum oblikuje svoj življenjski stil, za katerega M. Ule (2002: 76-77) ugotavlja, da je nujno potreben za oblikovanje lastne samopodobe in identitete ter da temelji na vse večji potrebi po individuovem refleksivnem delovanju, obenem pa je še vedno pogojen s skupinskimi pritiski.

Nova tehnologija igra pomembno vlogo v individuovem življenju tudi na področju medosebnih vezi. Če so v preteklosti različne tradicionalne skupnosti individuom pomagale pri utrjevanju njegove oziroma njene poti in mu/ji ob tem nudile pomoč, so danes individui sami prisiljeni izbirati in niso več vezani na »skupno življenje«. To nalogo danes v veliki meri opravlja uporaba svetovnega spleta in mobilnih telefonov, ki individuom zaradi možnosti neposredne povezanosti z drugimi omogoča konstantno sodelovanje in vključenost v družbena omrežja, obenem pa mu zaradi svojega virtualnega načina povezovanja nudi ohlapno obliko povezanosti. Slednja naj bi bila skladna s pomodernim kontekstom življenja, v katerem je, kot navaja Bauman (2006: 22), edina stalnica ta, da ni nobene stalnice. Podobno velja tudi za današnje medosebne odnose in vezi, ki ne predstavljajo več stalnice in trdnosti v individuovem življenju, ampak so postale njegov fluiden element z namenom, da se lahko razdrejo takoj, ko se okoliščine spremenijo. Za posameznika/-ico postane pomembno, da je vključen/-a, vendar pri tem ne ostaja vezan/-a. Nova tehnologija individuom omogoča, da lahko ohranja članstvo in pripadnost tudi v primeru fizične ločenosti, saj spiritualna, emocionalna baza ni več odvisna od fizične, ampak ima svojo lastno »materialno« bazo, ki je fleksibilna. Individuum je »prisoten« že s tem, ko je virtualno navzoč in dosegljiv. Fizična oddaljenost ne predstavlja več ovire za medsebojno povezavo, medtem, ko tudi medsebojna povezanost ne predstavlja več ovire za ohranjanje distance (Bauman 2003: 61-62). Pri tem ostajajo emocije ključnega pomena za oblikovanje in ohranjanje družbenih vezi. Nove tehnologije individuom odpirajo, kot smo že omenili, nove možnosti emocionalne komunikacije, spodbujajo nove načine emocionalnega izražanja in emocionalne zadovoljitve, obenem pa prinašajo nove emocionalne izgube. O tem bom obširneje razpravljala v naslednjih poglavjih.

Splošno gledano velja, da so družbene posledice uporabe novih tehnologij odvisne od družbenega konteksta, v katerem se tehnologija uporablja. To med drugim pomeni, da so učinki uporabe tehnologije odvisni od okoliščin, ki so družbenim spremembam bodisi naklonjene in vzpodbujajo učinkovitost uporabe tehnologije pri ustvarjanju družbenih sprememb, ali pa jim niso naklonjene in zavirajo tehnološki potencial družbene transformacije (Tyler 2002: 202). Razvoj in učinki novih tehnologij so pogojeni s specifičnim kontekstom pomoderne družbe, ki temelji na ambivalentnosti in pluralnosti. Takšni so posledično tudi učinki novih tehnologij. Poleg družbenih razmer, ki pogojujejo tehnološke spremembe, so nadaljnje družbene spremembe odvisne od samih tehnoloških inovacij, ki postajajo vedno bolj domestificirane in prilagojene

individuovemu življenjskemu stilu oziroma slednjega tudi same producirajo in postanejo del njega (Silverstone v Ling 2004: 174).

V splošnem naj bi bili učinki uporabe informacijsko-komunikacijske tehnologije razpeti med produciranjem in ohranjanjem socialnega kapitala na eni strani in individualizacijo individuov na drugi strani. Povedano drugače, uporaba svetovnega spleta in mobilnih telefonov ima za družbo in individue dvojni učinek. Na eni strani omogoča vzpostavljanje družbenega omrežja medsebojno povezanih individuov, ki temelji na zaupanju in recipročnem delovanju, na drugi strani pa lahko vodi v družbeno atomizacijo individuov in zadovoljevanje individualnih interesov, ki pridobijo prednost pred kolektivnimi koristmi (Ling 2004: 178, 180). Nove tehnologije individuu omogočajo hitrejšo in lažjo povezavo z drugimi, kar posledično ustvarja občutek boljše in močnejše povezanosti. Obenem lahko fleksibilen in udoben način medsebojnega povezovanja vodi k upadanju medosebnih interakcij iz oči v oči, ki zaradi prisotnosti neverbalne komunikacije, v primerjavi z virtualnimi interakcijami, še vedno veljajo za bolj kvalitetne in »pristne«. Skladno s tem so učinki uporabe novih tehnologij ambivalentni tudi glede emocionalnega doživljanja in izražanja emocij. Po eni strani naj bi uporaba novih tehnologij preko nudenja možnosti za bolj svobodno izražanje emocij pozitivno vplivala na emocionalno življenje individuov, po drugi strani pa naj bi preko možnosti nadzorovanega in kontroliranega upravljanja emocij vodila k upadanju zmožnosti in (pripravljenosti) individuov za ustvarjanje (razvijanje) globljih emocij in k pomanjkanju občutka empatije in sočutja do drugih.

3. SVETOVNI SPLET

Individui uporabljajo informacijsko-komunikacijsko tehnologijo, kot je svetovni splet, za različne namene. Nekateri uporabo svetovnega spleta povezujejo z njegovo instrumentalno funkcijo, ki omogoča, da lahko na enostaven in hiter način dostopajo do najrazličnejših informacij. Drugim predstavlja svetovni splet družabni prostor, preko katerega se (interaktivno) vključujejo v računalniško posredovano komunikacijo z drugimi uporabniki. Tretjim uporaba svetovnega spleta nudi možnost izražanja in spoznavanja sebe in drugih (Markham v Oblak 2002: 114). V splošnem lahko uporabo svetovnega spleta oziroma računalniško posredovane komunikacije razumemo na dva načina, to sta »prenosni« in »ritualni« način. Prvi ima instrumentalno funkcijo in služi prenosu informacij. Drugi vključuje socialno (družabno) komponento in ima funkcijo povezovanja in sodelovanja med uporabniki svetovnega spleta (Carey v Oblak 2002: 114). Pri proučevanju učinkov tehnologije na individuovo emocionalno življenje, nas v prvi vrsti zanima ritualni vidik računalniško posredovane komunikacije.

3.1 TEORIJE O UČINKIH TEHNOLOGIJE SVETOVNEGA SPLETA NA EMOCIONALNO IN DRUŽABNO ŽIVLJENJE INDIVIDUA

Na eni strani so teorije, ki svetovni splet proučujejo s tehničnega vidika računalniške stroke in zagovarjajo, da mora imeti virtualna komunikacija - zaradi odsotnosti fizičnega kontakta oziroma posledičnega zmanjševanja slednjega v primerjavi z vsakdanjo komunikacijo - nujno negativne posledice na (emocionalno) življenje individuov. Družbeno deterministične teorije pa nasprotno poudarjajo, da so učinki uporabe svetovnega spleta na individua odvisni od njegovih osebnih prizadevanj in ciljev uporabe te tehnologije. Splošno gledano, lahko rečemo, da se »resnica« nahaja nekje vmes oziroma da učinki uporabe svetovnega spleta na individuovo emocionalno in družabno življenje niso enoznačni. Odvisni so tako od značaja in kvalitete računalniško posredovane komunikacije, kot od karakternih lastnosti posameznika/-ice in njegovih oziroma njenih osebnih motivov (Bargh 2002: 2).

Mnenja o tem, ali uporaba svetovnega spleta vzpodbuja pozitivne ali negativne učinke na emocionalno in družabno življenje posameznika/-ice, niso enotna. Uporaba svetovnega spleta

lahko spodbuja individuovo emocionalno naravo na pozitiven ali negativen način. Primeri pozitivne učinkovitosti so na primer emocionalno osvobajanje pri izražanju zatrtih delov osebnosti, razkrivanje tabujev in lažje navezovanje stikov z drugimi individui. Temu nasprotne so teorije, ki poudarjajo negativno učinkovanje uporabe svetovnega spleta v smislu, da se zaradi anonimnosti zmanjšuje moralna odgovornost individuov in producira sovraštvo. K negativnim učinkom lahko štejemo tudi izgubo emocionalne globine in zmanjšanje emocionalne pristnosti, katere vzrok se nahaja v odsotnosti neverbalne komunikacije in telesnega stika (Bargh 2002: 35; Praprotnik 2003: 13, 111; Williams 1998: 128).

3.2 ŽIVLJENJE V VIRTUALNEM SVETU – ALTERNATIVA VSAKDANJEMU SVETU?

Virtualni svet lahko razumemo na več načinov. Lahko si ga predstavljamo kot obliko namišljenega, navideznega sveta, ki vsakdanjemu svetu predstavlja njegovo alternativo oziroma pomeni nek drug, nov svet. Lahko pa ga razumemo kot obliko realnega družbenega sveta, v katerem so običajno interaktivno povezani individui, osvobojeni fizičnih, prostorskih in normativnih omejitev vsakdanjega sveta ter se drugim kažejo na osnovi tega, kar napišejo. Njihovo delovanje sicer lahko temelji na fantaziji, vendar ni nikoli neodvisno od njih samih (Oblak 2000: 1057). Iz takšnega načina pojmovanja virtualnega sveta, ki temelji na računalniško posredovani komunikaciji med individui in predstavlja obliko realnega družbenega sveta, izhajam v svoji nalogi tudi sama.

Kljub zgoraj opisanem načinu pojmovanja virtualnega sveta pa virtualno okolje pomeni jasno razlikovanje od vsakdanjega okolja. Posamezniku/-ici v veliko večji meri kot vsakdanji svet dovoljuje, da eksperimentira in svobodno izbira. Zaradi možnosti eksperimentiranja in izbiranja tistega, kar si individuum poželi ali obratno zavračanja tistega, česar ne želi, se virtualni prostor kaže kot manj stresen in bolj udoben v primerjavi z vsakdanjim prostorom, v katerem so individui, če to želijo ali ne, obdani z ljudmi ali stvarmi, ki niso vselej skladni z njihovimi pričakovanji in željami. Ker virtualni svet omogoča svobodno izbiro, ga, kot pravi Praprotnik (2003: 15), lahko pojmuje kot »'udobnejšo' ekstenzijo« vsakdanjega življenja. Udobnejša je predvsem v tem smislu, da posamezniku/-ici nudi občutek varnosti in ga/jo ščiti pred odgovornostjo v vsakdanjem življenju. Ne moremo pa govoriti, da gre pri tem za popolnoma

alternativni prostor in s tem za alternativni način doživljanja in obnašanja v njem, kajti v večini primerov pomeni virtualni svet zgolj preslikavo vsakdanjega sveta in njegovih vzorcev delovanja. Virtualno delovanje individuov je potemtakem vedno že družbeno skonstruirano. Praprotnik (2003: 18) v splošnem navaja tri primere preslikave. To so virtualne skupnosti, identiteta in virtualna komunikacija. Smisel oblikovanja virtualnih skupnosti je enak kot pri oblikovanju skupnosti v vsakdanjem svetu; slednje posamezniku/-ici dajejo občutek pripadnosti, mu/ji omogočajo druženje, ali nudijo pomoč in nasvete. Tudi virtualna identiteta naj bi temeljila na podobnostih z identiteto vsakdanjega sveta oziroma naj bi bila oblikovana na predhodno družbeno skonstruiranih vrednotah in predsodkih, čeprav naj bi anonimna narava virtualnega sveta posamezniku/-ici omogočala, da se slednjih osvobodi. Tudi pri virtualni in vsakdanji komunikaciji je mogoče zaslediti veliko podobnosti, a tudi razliko: virtualna komunikacija je od vsakdanje pogosto veliko bolj podvržena odkritemu seksizmu in spolnemu nadlegovanju (Praprotnik 2003: 18-19).

Splošno gledano, virtualni svet ne pomeni alternative vsakdanjemu svetu, ampak pomeni njegovo paralelo. »Računalniki ustvarjajo paralelne svetove, kjer se dogodki vrstijo zunaj običajnih fizičnih oziroma prostorskih parametrov« (Praprotnik 2003: 20). Odsotnost prostorskih in fizičnih omejitev je torej ključna lastnost virtualnega prostora. Individuu omogoča, da mu je v virtualnem svetu skoraj vse dosegljivo brez večjega truda in brez fizične navzočnosti. To pa nadaljnje omogoča, da se v virtualnem svetu, v primerjavi z vsakdanjim, oblikujejo drugačne prakse delovanja in povezovanja med individui, ki imajo pomemben vpliv na (emocionalno) življenje individuov.

3.3 VIRTUALNI SVET IN OBČUTEK SVOBODE

Računalniški, virtualni prostor se pogosto označuje za svobodnega, in sicer v njem lahko individuum živi življenje po svoji meri. Svobodno lahko izraža svoje misli in občutja, ter neobremenjeno navezuje in opušča stike z drugimi uporabniki svetovnega spleta. Virtualni svet naj bi zaradi fizične odsotnosti in anonimnosti osvobajal predvsem na čustveni ravni, saj individuu omogoča, da izživi tisto, o čemer je prej lahko samo sanjal in tako izrazi svoj pravi jaz. Ključno vodilo individuov v virtualnem prostoru je »metasporočilo 'To je samo igra'«, ki služi

kot čustveno zaledje pred morebitnim razočaranjem in hkrati omogoča sproščeno komunikacijo (Praprotnik 2003: 13, 75). Slednje individuom omogoča popolno svobodo, saj lahko pod pretvezo igre izrazi ali izživi tiste emocionalne potrebe, ki jih v realnem svetu zaradi pomanjkanja poguma ali družbeno pričakovanih pravil in vrednot ne bi upal izraziti.

Občutek svobode je zaradi fizične odsotnosti in anonimnosti sicer dejansko mogoč, vendar se ta občutek ponavadi izkaže za lažnega oziroma navideznega. Običajno gre zgolj za projiciranje individuovih načinov obnašanja, mišljenja in čustvovanja iz vsakdanjega v virtualni svet. Zavest individua ostaja enaka, spreminja se le način njene manifestacije in obnašanja individuov, kar pomeni, da vsakdanji problemi ostajajo virtualni problemi, le da se slednji pogosto kažejo kot prikriti. To tudi pomeni, da virtualni prostor individuom ne omogoča vsemogočnosti, ker je virtualni prostor vedno že družbeno konstruiran in je potemtakem zgolj projekcija vsakdanjega življenja. Podobno velja tudi za individuovo prepričanje, da je »vse samo igra«. Igra v virtualnem prostoru je še kako resnični odraz individua in njegove osebnosti. Igra lahko pomeni, da svojo »masko« sname in igra sebe takega, kot v resnici je (Praprotnik 2003: 13).

Občutek svobode je povezan tudi z dejstvom, da lahko individui sami razpolagajo s svojim časom oziroma imajo možnost izbire, da na primer dostavljeno sporočilo po elektronski pošti preberejo, ko to sami želijo oziroma imajo čas, da nanj premišljeno odgovorijo. To velja predvsem pri asinhronem tipu komunikacije, ki poteka po elektronski pošti in preko forumov. Klepetalnice se, nasprotno od prvih dveh, oblikujejo na podlagi sinhronne komunikacije, kjer se poslana sporočila ne shranjujejo, ampak se sproti izpisujejo na ekranih trenutno dostopnih individuov na svetovnem spletu, ki si sporočila medsebojno izmenjujejo. Ta tip komunikacije je zato najbližji govornemu načinu komunikacije, vendar v primerjavi s slednjim še vedno dopušča veliko več svobode in sproščenosti. Poleg tega, da individuom omogoča anonimnost, tudi ne vsebuje jasno določenih kodeksov obnašanja, ki se v primeru, da govorna komunikacija poteka med fizično neposredno prisotnimi individui, navezujejo predvsem na neverbalno komunikacijo (geste, mimika). Slednja igra v fizičnem prostoru zelo pomembno vlogo, kajti od individuov se pričakuje, da je njihovo obnašanje skladno z družbenim kontekstom in okoliščinami (Praprotnik 2003: 102, 105). Nasprotno temu svetovni splet individuom omogoča stanje brez napetosti, ker ustvarja občutek vedno ustreznih okoliščin (Praprotnik 2003: 73). Zaradi odsotnosti fizičnih značilnosti, je lahko

vsak individuum »kompetenten« za samo-izražanje, pri čemer sebe ali drugih ne spravlja v zadrego. Taktnost v medosebni komunikaciji v virtualnem prostoru ne igra ključne vloge, saj so neprijetna vprašanja v klepetalnicah običajno razumljena kot igra »do kam si upaš«, neverbalna komunikacija pa je odsotna.

Pozitivna in obenem negativna stran svobode v virtualnem prostoru je, da individuu ni potrebno nadzorovati svojega vedenja in upoštevati družbeno pričakovanih kodeksov obnašanja, kot so na primer vljudnost in spodobnost komuniciranja. Poleg tega ni potrebna niti kompetentnost in razumevanje teme, o kateri individui razpravljajo, kar posledično nemalokrat vodi v egocentrične in z negativnimi ali celo sovražnimi emocijami prežete razprave. Spletne razprave so tako pogosto primer emocionalne brezbržnosti, nestrpnosti, nespoštovanja in posiljevanja z lastnimi stališči. Popolna svoboda izražanja mnenj lahko zaradi svoje anonimnosti naredi veliko škode, ker pokvari marsikatero razpravo, ki bi utegnila biti koristna za ostale udeležence. Je pa pozitivna stran svobode ta, da individuum preko posebnih programov daje možnost, da tiste uporabnike, s katerimi ne želijo komunicirati, naredijo »nevidne« in si tako prihranijo morebitno emocionalno (verbalno) nadlegovanje. Na emocionalno razpoloženje lahko individui na ta način vplivajo sami, saj lahko tisto, česar ne želijo videti, naredijo za nevidno. A pri tem prihaja do novega problema. Medtem, ko lahko t.i. smeti (npr. nezaželena pošta ali nezaželeni uporabniki) hitro odstranijo, je med množico slednjih težko odkriti kvaliteto (Rheingold 2004: 121-122).

Svoboda, anonimnost in odsotnost družbenih kodeksov ter pravil v računalniško posredovani komunikaciji lahko na individua delujejo produktivno tako, da spodbujajo pozitivne emocije in pomagajo pri osebni izpolnitvi, lahko pa pomenijo tudi beg od realnosti ali celo privedejo do emocionalno negativnih, stereotipnih in vulgarnih razprav, ki namesto medsebojne povezanosti med individui kreirajo kaotično stanje (Reid v Praprotnik 2003: 111).

3.4 RAČUNALNIŠKO POSREDOVANA KOMUNIKACIJA, SAMOPREZENTACIJA IN EMOCIONALNA ZADOVOLJITEV

O značaju računalniško posredovane komunikacije in njenem vplivu na emocionalno doživljanje individuov obstajajo različne teorije. Na eni strani so teorije, ki poudarjajo, da je računalniško posredovana komunikacija pomanjkljiva, emocionalno omejena in manj pristna kot komunikacija

iz oči v oči. Slednja naj bi vsebovala več topline in sociabilnosti, medtem ko je računalniško posredovana komunikacija usmerjena bolj v samoprezentacijo individuov in manj pozornosti namenja ostalim individuom. Zaradi tega je tudi agresivnejša in bolj žaljiva kot komunikacija iz oči v oči, individui pa so emocionalno in družbeno manj občutljivi. Zaradi individuove nezmožnosti zaznavanja in oddajanja neverbalnih sporočil in znakov, povzroča tudi depersonalizacijo individuov. Na drugi strani pa so teorije, ki računalniško posredovano komunikacijo označujejo kot zelo intimno ali zelo anonimno, odvisno od interesov individuov, ki jih imajo glede njene uporabe (Praprotnik 2003: 131).

Obstajajo tudi razlike med spoloma. Raziskave (Tannen in drugi v Praprotnik 2003: 131-134) so pokazale, da je izražanje žensk emocionalno polnejše oziroma bolj ekspresivno. Ženske v primerjavi z moškimi več pozornosti namenjajo svojemu emocionalnemu doživljanju, ki ga preko računalniško posredovane komunikacije delijo z ostalimi, in so pri izražanju bolj ekspresivno orientirane. Moški so nasprotno bolj neposredni in usmerjeni k informativnim razpravam. Njihovo izražanje je bolj agresivne in egocentrične narave, medtem ko so ženske v komunikaciji nagnjene h kooperativnosti in podpori, zato veliko sprašujejo in se tudi opravičujejo. Kljub temu, da se razlike na prvi pogled zdijo enake kot v vsakdanjem življenju, pa prihaja do razlik predvsem pri moških. V virtualnem svetu so moški manj nagnjeni k izražanju neodvisnosti, hierarhije in avtoritete oziroma so bolj naklonjeni socialni soodvisnosti. Eden od razlogov takšnega vedenja je nedvomno virtualna odsotnost družbenih pritiskov oziroma občutek njihove odsotnosti. V nasprotju z moškimi, pri (emocionalnem) izražanju žensk ne prihaja do odstopanj med vsakdanjim in virtualnim svetom. Ženske v obeh nastopajo kot ujetnice družbeno pričakovanih vlog, na kar kaže podatek (Praprotnik 2003: 135), da si v virtualnem prostoru pogosto nadenejo identiteto moškega spola oziroma se nasploh pogosto opisujejo z drugačnimi, družbeno pričakovanimi, zaželenimi lastnostmi. Vprašanje, ki se pri tem postavlja je, zakaj se ženske, kljub možnosti svobodnega in anonimnega izražanja v virtualnem prostoru, ne identificirajo s svojo pravo podobo in dejanskim emocionalnim stanjem. Eden od razlogov je morda v njihovi močnejši in globlji ponotranjenosti družbenih pričakovanj glede »ženske« družbene vloge v primerjavi z moškimi, ki virtualni svet doživljajo kot možnost osvoboditve od družbeno pričakovanih vlog oziroma družbeno pričakovanega emocionalnega izražanja (Praprotnik 2003: 135).

Poleg spolnih razlik, ki se pojavljajo znotraj računalniško posredovane komunikacije, je za slednjo značilno, da je pogojena tudi s karakternimi značilnostmi individuov. Povedano drugače, učinki virtualne komunikacije na emocionalno in družabno življenje individua so odvisni tudi od individua samega in njegove osebnosti. Ekstravertni individui, ki so, v primerjavi z introvertnimi, bolj odprti in večji socialnih veščin, so pri navezovanju stikov in vstopanju v interakcije uspešnejši od introvertnih individuov ne glede na okoliščine (Kraut in drugi v Bargh 2002: 3). Virtualni prostor potemtakem individuum v splošnem ne predstavlja uspešnejšega in pogostejšega načina širjenja svojega socialnega omrežja, ker naj tudi introvertirani in osamljeni individui ne bi posegali po virtualnem načinu oblikovanja odnosov. Ali, kot so v svoji raziskavi pokazali McKenna in drugi (v Bargh 2002: 3), osebni motivi individua, kot so osamljenost in anksioznost, neposredno ne vplivajo na ustvarjanje virtualnih interakcij in intimnih odnosov. Bolj kot to, naj bi bil pri odločitvi oblikovanja (virtualnih) interakcij pomemben način samoprezentacije (virtualni ali vsakdanji), ki je ljubši individuum.

Individuum obstaja v virtualnem, računalniškem prostoru zgolj preko njegovih poslanih sporočil, zato je zelo pomembno, na kakšen način so ta napisana, ker je od tega odvisno, ali bo individuum deležen pozornosti drugih ali ne (Praprotnik 2003: 33). Tekst individue na svetovnem spletu povezuje in jim daje občutek, da niso sami. V družabno življenje vstopijo že, ko pogledajo na ekran. Ker je tekst na svetovnem spletu edino sredstvo povezovanja med individui, je zato tudi njihova psihofizična podoba odvisna od posredovanih informacij v tekstu. Enako je tudi z emocijami oziroma emocionalni stanji, ki jih preko teksta sporočajo drugim sogovornikom.

S tekstualnimi informacijami lahko individui ustvarjajo poljubno samoprezentacijo, ker o sebi povedo samo toliko, kot sami hočejo in samo tisto, kar sami želijo, da bi drugi vedeli o njih. Na voljo imajo neomejene možnosti samoprezentiranja, pri čemer lahko eksperimentirajo tudi s spolom. To kaže na dejstvo, da se lahko obnašanje individuov v virtualnem svetu v veliki meri razlikuje od tistega v vsakdanjem svetu, kar je posledica anonimnosti in pojmovanja virtualnega sveta kot igre. »Na internetu hkrati 'smo in nismo', in prav ta dvoumnost je ena od privlačnosti tega okolja« (Praprotnik 2003: 78). Ta igra individuum daje občutek sproščenosti, ki je pogojen z odsotnostjo občutka po odgovornosti, kajti na svetovnem spletu je individuum dopuščeno, da ne stojijo za svojimi besedami in se ne kažejo kot osebe, ki to v resnici so. J. Baudrillard in F.

Jameson zato menita, da je virtualna kultura »kultura simulacije, torej kultura simulacije podob, za katerimi ne stoji fizična realnost, oziroma kultura kopij brez izvornikov« (v Praprotnik 2003: 77).

Občutek radovednosti in potreba po izražanju skritih želja in potreb je v virtualnem svetu močno prisotna. Če je občutek radovednosti na eni strani vezan na igro z lažnimi podobami in eksperimentiranjem z identiteto, je potreba po izražanju notranjih emocionalnih potreb na drugi strani vezana na individuov prikriti, a pravi jaz, ki si ga v realnem svetu ne bi upal priznati in izraziti. Virtualni svet individua na ta način razbremenjuje igranja družbeno pričakovanih vlog in mu omogoča realizacijo potlačenih delov svoje osebnosti. Vzporedno s tem lahko rečemo, da svetovni splet ne služi samo igri in zabavi, ampak tudi zadovoljevanju individuovih emocionalnih (pogosto seksualnih) potreb, ki zaživijo šele na svetovnem spletu, a so sicer zelo realne, vendar prikrite. Razloge za virtualni način zadovoljevanja emocionalnih potreb lahko iščemo v družbi, ki obnašanje individua normativno pogojuje, ali v individu in njegovih karakternih značilnostih, na primer v šibkem značaju, ki mu onemogoča, da bi v vsakdanjem svetu zaživel brez zadržkov in občutka sramu (Praprotnik 2003: 78). Svetovni splet v tem primeru služi kot neke vrste »družbeni laboratorij«, znotraj katerega lahko individui preizkušajo svoje identitete in emocionalne potrebe, preden jih prevzamejo in se z njimi identificirajo. Namesto da jih hranijo kot skriti del svoje osebnosti, jih lahko virtualno svobodno izrazijo in se morebiti tudi predhodno pripravijo pred razkritjem in realizacijo le-teh v vsakdanjem življenju (Bargh in drugi v Tyler 2002: 204).

Svobodni in anonimni značaj svetovnega spleta lahko torej močno pogojuje individuovo obnašanje in emocionalno doživljanje, kljub temu, da je virtualno obnašanje v večini že družbeno konstruirano obnašanje vsakdanjega sveta.

3.5 PRISTNOST IN EMOCIONALNA GLOBINA

Glede na to, da svetovni splet zaradi možnosti anonimne uporabe individu nudi prostor za svobodno emocionalno izživljanje, si velja na tem mestu zastaviti pomembno vprašanje. Kaj je bolj pristno – vsakdanji prostor, omejen z družbenimi normami, s kulturnimi vrednotami in

socialnimi pritiski ali virtualni prostor, ki je brez fizičnih in normativnih omejitev? Verjetno sta pristna oba prostora, a vsak na svoj način.

Pristnost vsakdanjega sveta se na primer kaže v tem, da individuu omogoča, da v njem nastopa kot psihofizična celota v smislu, da so fizično telo individua in z njim povezane geste na »vpogled« tudi ostalim fizično soprisotnim individuom, ter da ima možnost uporabe svojih čutov in glasu, s katerimi bodisi izraža svoje emocije ali presoja o pristnosti videza ali gest drugih individuov in s tem posredno tudi o njihovih emocijah.

Virtualni svet kaže svojo pristnost na drug način. O njegovi pristnosti bi lahko govorili iz vidika individuove zmožnosti, da v tem prostoru izrazi svoj pravi značaj in svoje dejansko, neprikrito emocionalno stanje. Pristnost virtualnega prostora naj bi se izražala tudi pri načinu vzpostavljanja interakcij med individui. Te se običajno vzpostavijo naključno in na anonimen način, vendar običajno temeljijo na podobnih interesih, željah in potrebah individuov, saj naj bi bila želja po doživljanju skupnosti oziroma pripadnosti enako prisotna tako v vsakdanjem kot virtualnem prostoru. Občutek pristnosti je nenazadnje povezan tudi s svobodno voljo individua pri vzpostavljanju stika z drugimi, kar pomeni, da je vsak individuum vključen samo toliko, kot to sam želi in brez prisile drugih (Praprotnik 2003: 10, 15).

Če se pri pojmovanju in ugotavljanju pristnosti omejimo na emocije, lahko vsaj v določenem segmentu trdimo, da je virtualni prostor v primerjavi z vsakdanjim prostorom emocionalno skopejši, saj ne omogoča zaznavanja individuovih fizičnih značilnosti, telesnih gest in nezavednih emocionalnih signalov. Kot pravi E. Goffman (v Rheingold 2004: 172), ljudje pri samoprezentaciji preiščeno nastopajo in se drugim kažejo takšni, kot bi si želeli, da jih drugi ljudje vidijo, vendar obenem nezavedno oddajajo tudi nenadzorovane, a resnične informacije o sebi. Pri tem bolj kot na zunanji fizični izgled individua mislimo na njegovo neverbalno komunikacijo, ki ima pomembno vlogo pri konstruiranju in razumevanju individuove celotne osebnostne podobe in njegovega emocionalnega doživljanja. Če individui v vsakdanjem, fizičnem prostoru veliko pozornosti namenjajo neverbalni komunikaciji, s pomočjo katere si oblikujejo mnenje o drugih ljudeh in se hkrati tudi sami kažejo drugim, se lahko v virtualnem svetu zanesejo le na računalniško posredovane besede. Skladno s tem imajo individui neomajno svobodo besednega izražanja, zaradi česar besede niso nujno skladne z mislimi ali emocijami

individua in so velikokrat nezadostno informacijsko orodje, ker ne morejo podati celotnega konteksta komunikacije in lahko privedejo do številnih nesporazumov. Poleg tega je vprašljiva tudi njihova pristnost in verodostojnost, zaradi česar, kot so potrdile nekatere raziskave, računalniška komunikacija temelji na manjši koheziji med individui (Praprotnik 2003: 105-106).

Omembe vredna situacija je tudi prekinitev komunikacije oziroma tišina, ki v virtualnem prostoru ne igra pomembne vloge, saj se jo običajno razume kot individuov umik od zaslona zaradi druge zaposlenosti ali nezanimanja (Škerlep v Praprotnik 2003: 110). Nasprotno pa ima tišina v vsakdanjem svetu lahko pomembno vlogo oziroma je pomemben pokazatelj individuovega emocionalnega doživljanja in njegove pristnosti. Največkrat se jo povezuje z neprijetnimi občutki, kot so občutek zadrege, nelagodja, prizadetosti ali užaljenosti.

Emocionalna pristnost ni nujno vezana na fizični prostor, a je z njim močno pogojena, kajti neverbalna komunikacija individua lahko pove več, kot zmorejo besede. Ker besede same po sebi običajno ne zadostujejo in lahko individuove emocije oziroma emocionalna stanja le opišejo ne pa tudi ponazorijo, se individui v virtualnem prostoru poleg golega posredovanja besed pogosto poslužujejo tudi drugih metod. Da lahko z računalniško posredovano komunikacijo ponazorijo svoja emocionalna stanja bolj nazorno in pristno, si pomagajo bodisi z verbalizacijo, ki označuje določeno emocionalno stanje ali odziv (na primer: smeh ali veselje verbalizirajo s »hahaha«, žalost s »smrk«, itd.), z menjavanjem velikosti črk (na primer: velike črke običajno ponazarjajo kričanje oziroma jezo) ali z grafičnimi ikonami ali simboli, med katerimi je najpogosteje uporabljena podoba smeška (Reid, Danet in drugi v Praprotnik 2003: 114-115). Na tem mestu bi si lahko zastavili vprašanje, zakaj je ravno simbol za nasmeh najpogosteje uporabljen. Pri tem se zdi zanimivo dejstvo, da individui smeška velikokrat uporabljajo z namenom, da bi preprečili zamero ali užaljenost zaradi morebitne napačne interpretacije poslanega sporočila. S smeškom individui drugim sporočajo, da »niso mislili resno«. Nadaljnje vprašanje pa je, zakaj je ta komunikacija tako pogosto neresna oziroma se taka samo zdi. Je res vse samo »igra«? Z raziskavo (Derks in drugi 2007: 1-6), v kateri so ugotavljali vpliv družbenega konteksta na uporabo grafičnih simbolov pri računalniško posredovani komunikaciji, so ugotovili, da slednja služi - kot način emocionalno bogatejšega izražanja - podobno kot neverbalna komunikacija v vsakdanjem prostoru, vendar ju ne smemo enačiti. Grafične podobe emocionalnih stanj ne morejo

nadomestiti neverbalne telesne komunikacije, ker je interpretacija uporabe grafičnih podob nejasna in je lahko zaradi možnosti njene preišljene, zavestne in samovoljne uporabe zavajajoča (Derks in drugi 2007: 1-6). Skladno s tem bi lahko grafične podobe, ki naj bi označevale emocionalne odzive individuov, pojasnili z Goffmanovim pojmovanjem samoprezentacije, ki vključuje prezentiranje preišljene, družbeno zaželene samopodobe individua in hkratno oddajanje nezavednih oziroma nenadzorovanih telesnih gest individua. V primeru grafičnih podob bi lahko potemtakem rekli, da predstavljajo individuovo zavestno in kontrolirano samoprezentacijo. Za preučevanje emocionalnega doživljanja znotraj računalniško posredovane komunikacije je zato bolj kot interpretacija grafičnih podob pomembna interpretacija in preučevanje načina komuniciranja, kot na primer jezikovnega stila pisanja, besednega zaklada, tematike pisanja, itd. (Sveningsson 2002: 59)

V zvezi z vprašanjem o emocionalni globini na svetovnem spletu, S. G. Jones (v Praprotnik 2003: 8, 62) govori o »čustveni inflaciji«, saj uporabniki nenehno širijo in menjajo svoj krog poznanstev, na katerega pa zaradi fizične odsotnosti niso emocionalno vezani. Na podlagi tega bi lahko dejali, da kvaliteto virtualnih odnosov slabi njihova kvantiteta; individuu je omogočeno, da lahko vsakega izmed uporabnikov svetovnega spleta preprosto zamenja in nadomesti z drugim. Poznanstva tako sama po sebi nimajo posebne vrednosti oziroma so ta zaradi njihove številčnosti in možnosti nenehnih zamenjav razvrednotena. To potrjuje tudi način medsebojne povezanosti individuov, ki je osnovan samo na podlagi medsebojne računalniško posredovane komunikacije. To pomeni, da je lahko individuum v virtualnem prostoru povezan z vsemi, a je lahko na drugi strani od vseh distanciran v trenutku, ko z njimi preneha komunicirati.

Šibkejšo emocionalno vpetost individuov v virtualni prostor lahko pojasnimo tudi z individuovim načinom odkrivanja virtualnega prostora in navezovanja stikov z drugimi. Vsi procesi se vršijo preko »klika«. Ta jim med drugim omogoča, da se lahko nezaželenemu vedno izognejo s tem, da kliknejo drugam. Vse poteka brez emocionalnih in miselnih naporov, saj ti v virtualnem svetu niso potrebni, ker je, bolj kot spoznavanje in razumevanje drugih, pomembna lastna zabava, užitek in sledenje svojim interesom in ciljem. Kljub domnevno pozitivnemu svobodnemu in anonimnemu delovanju, individui tako pogosto postanejo zgolj pasivni uporabniki informacijsko-komunikacijske tehnologije in nekrektivni akterji (Stoll v Praprotnik 2003: 28). Virtualni prostor

se v tem primeru pokaže ne kot spodbujevalno sredstvo individuove imaginacije in kreativnosti, ampak kot njegovo zaviralno sredstvo. Ta poleg tega, da s simultanim načinom delovanja zamegljuje mejo med realnostjo in fikcijo, zaradi informacijske prezasičenosti in pluralnosti vodi tudi v nekreativno ter neavtonomno delovanje in percepcijo individua, s tem pa posledično v emocionalno otopelost. Tako kot je mogoče sklepati o kvaliteti virtualnih poznanstev na podlagi njihove številčnosti, je mogoče sklepati tudi o kvaliteti in globini emocij na podlagi izpostavljanja informacijski prezasičenosti virtualnega sveta. Pri obeh gre namreč za obratno sorazmeren odnos, kar pomeni, da se kvaliteta in globina odnosov med individui ali njihovih emocionalnih odzivov v virtualnem prostoru niža z njihovo kvantiteto, in sicer številčnost odnosov in informacij sama po sebi uničuje svojo lastno vsebino in vrednost (Williams 1998: 121-122). Odnosi postajajo sami sebi namen, ljudje pa postajajo emocionalno otopeli oziroma ravnodušni.

Obenem pa velja omeniti, da se lahko virtualno vzpostavljeni odnosi in računalniško izmenjane besede (kljub običajno nekreativnim uporabnikom in emocionalno nepoglobljenim odnosom) izkažejo kot pozitiven način emocionalne pomoči in vzpodbude.

V virtualnem svetu se življenje odvija na netelesni ravni, kar pomeni, da emocionalno doživljanje ni pogojeno s telesnim dotikom, ampak z močjo individuovih misli in domišljije. Individua lahko emocionalno vzdraži fizični dotik, lahko pa se ga »dotakne« oziroma ga gane neka zgodba ali napisane besede (Williams 1998: 128). Da imajo besede pomemben in močan vpliv na emocionalno doživljanje individuov, pričajo številni virtualni forumi različnih terapevtskih skupin ali društev, ki na podlagi računalniško posredovanih nasvetov, emocionalnih vzpodbud in tolažbe individuom nudijo podporo in možnost emocionalnega ali fizičnega okrevanja v primeru številnih bolezni ali težav (Beder 2005: 1). Da lahko besede pomenijo pomemben korak k ozdravitvi, med drugim predpostavlja tudi oblika spletne spovednice, ki jo je z namenom odrešitve individuovih fizičnih in emocionalnih grehov, oblikovala tuvalska medmrežna cerkev LifeChurch.tv. Slednja individue vabi k javni obliki anonimne spovedi in zaupanju svojih najglobljih skrivnosti. Tvrstnih individuov, ki svoje »grehe« zaupajo računalniku naj bi bilo veliko, saj je privlačnost takšne oblike spovedi v tem, da od individua ne zahteva pokore in da nadaljnje tudi pri drugih individuih potencialno vzbudi sočutje oziroma molitev zanje (Lupša 2007: 14)

Se pa v virtuelanemu prostoru zaradi odsotnosti telesnosti nedvomno izgubi globina emocionalnega doživetja, toplina in razumevanje. Povedano z eno besedo, izgubi se subtilnost, ki je med individui v vsakdanjem svetu mogoča na podlagi fizične prisotnosti, komunikacije iz oči v oči in fizičnega dotika. Nenazadnje imajo fizična podoba, dotik in neverbalna komunikacija zelo pomembno vlogo tudi pri občutku intimnosti, ranljivosti, zaupljivosti in odgovornosti, zlasti slednji dve pa sta v virtualnem svetu, zaradi nezmožnosti fizične navzočnosti individua, lahko zelo vprašljivi in pogosto vodita v prevaro. Individui svoje življenje še vedno živijo skozi svoja fizična telesa, zato virtualni svet ni zmožen nadomestiti čutnega doživljanja užitkov, bolečine, agonije ali ekstaze fizičnega sveta (Stone v Williams 1998: 128).

Vendar, kot že prej omenjeno, leži ključni element emocionalne zadovoljitve v individuovi zmožnosti svobodnega posredovanja svojih misli in uporabe svoje domišljije.

3.6 ZNAČILNOSTI VIRTUALNIH INTERAKCIJ

V virtualnem prostoru se na svoboden in neobremenjen način vzpostavljajo tudi interakcije. Vzpostavljanje virtualnih interakcij običajno temelji na »nefunkcionalni povezanosti«, saj se individui pogosto srečajo naključno, ne da bi drug drugega iskali (Praprotnik 2003: 33). V klepetalnicah se interakcije med individui običajno vzpostavljajo brez posebnega razloga in običajno niso usmerjene v iskanje novih intimnih partnerjev. V večini primerov naj bi šlo torej zgolj za odprto komunikacijo brez pričakovanj. Skladno s tem, je za tovrstne interakcije značilen občutek presenečenja in zaželenosti, ker je vsak individuum po svoje zanimiv in zaživi šele takrat, ko se z nekom poveže. Za interakcije, ki se vzpostavijo preko svetovnega spleta, je značilno, da na nek način temeljijo na ne-odnosu, kajti odnosi med individui niso obremenjeni z obljubami in obvezami (Praprotnik 2003: 38). Potemtakem bi lahko dejali, da tudi izražanje emocij nima posebne teže in služi zgolj socialni funkciji in ohranjanju stikov. Splošno gledano, med individui manjka občutek skupne povezanosti, saj slednji niso primorani k srečevanju in medsebojnemu sodelovanju z drugimi individui, kar posledično vodi do izgube emocionalnega naboja ter občutka enkratnosti in posebnosti slehernega individua. Medsebojno jih povezujejo le skupni interesi. Individui skupnosti ali interakcije poljubno izbirajo in vanje svobodno vstopajo ali izstopajo (Praprotnik 2003: 42-43). Če se na eni strani zaradi možnosti izbire emocionalni naboj zmanjšuje, se po drugi strani zaradi tega na nek način povečuje emocionalna napetost, saj

imajo, kot je pokazala Sveningssonova raziskava (2002: 50), individui občutek, da je vsaka sekunda izrednega pomena in je lahko usodna, če jo zamudiš in si npr. ne izmenjaš potrebnih informacij za ponovno srečanje. Ena izmed respondentk, ki je svojega partnerja spoznala v eni izmed klepetalnic, pravi: »Izgleda, kot da je na internetu vse odvisno od sekund, kajti, če nekoga fizično srečaš v lokalu, se lahko tja vrneš. Lahko vidiš, kako oseba izgleda. Veš, da imaš na razpolago še veliko potez« (Sveningsson 2002: 50).

Pomembna značilnost virtualnih interakcij je tudi, da individui le redko nastopajo pod svojim pravim imenom oziroma si namesto svojega pravega imena izberejo vzdevek (ang. nickname). Glede na to, da virtualni prostor omogoča svobodno možnost eksperimentiranja in spreminjanja svoje podobe, se individui pri uporabi svojih vzdevkov ne poslužujejo sprememb oziroma njihove menjave. Svoje vzdevke premišljeno oblikujejo, jim posvečajo veliko pozornosti in niso naklonjeni zamenjavi svojega vzdevka. Na svoj vzdevek so emocionalno navezani in se v primeru, da jim ga nekdo prevzame, počutijo izgubljene. Nenazadnje vzdevki največkrat odražajo odsev individuove emocionalne narave, in sicer vsakdanje ali virtualne oziroma take, ki bi jo sami želeli imeti oziroma o njej sanjajo (Praprotnik 2003: 86-87).

Če virtualne interakcije in odnose splošno opredelimo, lahko rečemo, da se v primerjavi z vsakdanjimi razlikujejo v načinu njihovega vzpostavljanja in ohranjanja, kar pomembno vpliva na emocionalno doživljanje individua. Zaradi odsotnosti prostorskih omejitev, so virtualne interakcije in odnosi usmerjeni na osebno oziroma emocionalno spoznavanje individuov in so lahko zaradi neomejene možnosti spoznavanja novih ljudi bolj pestri in zanimivi od vsakdanjih. Odsotnost fizičnih lastnosti jih dela bolj sproščene, odprte in varne. Individui lahko razvijejo emocionalno odprt odnos, a obenem vzpostavljajo distanco in ohranjajo svojo integriteto. Kljub vsem razlikam pa lahko ugotovimo, da se v svojem bistvu dosti ne razlikujejo od vsakdanjih odnosov. Vsak emocionalno izpolnjujoč odnos je namreč pogojen z integracijo fizičnih in značajskih lastnosti individuov, odvisno je le, v kakšen zaporedju si bodo te lastnosti sledile. Če se spoznavanje v virtualnem prostoru začne z osebnostnimi lastnostmi, je vsakdanji prostor v začetku zaznamovan s fizično privlačnostjo. V končni fazi ohranitve odnosa so pomembne tako fizične kot osebne lastnosti oziroma njihova medsebojna usklajenost. V tem smislu predstavlja virtualni prostor v primerjavi z vsakdanjim »samo enega izmed prostorov srečanja« (Parks, Floyd, Markham v Sveningsson 2002: 75).

3.6.1 VPLIV ODSOTNOSTI FIZIČNIH IN DRUŽBENIH OMEJITEV NA EMOCIONALNO VEDENJE INDIVIDUA IN NJEGOVO EMOCIONALNO DOŽIVLJANJE

Odsotnost fizičnih in družbenih omejitev lahko na individue vpliva na način, da ti postanejo emocionalno manj občutljivi in drugim posvečajo manj pozornosti. Slednje je prisotno zlasti v klepetalnicah in forumih, kjer medsebojno komunicira več individuov in se kaže na način agresivne komunikacije, ki temelji na žaljivkah, neargumentiranih trditvah in neupoštevanju stališč drugih individuov. Tovrstni načini komuniciranja ne temeljijo na dialogu in strpnosti, ampak, kot pravi Škerlep (v Čepin Čander 2006: 25), vodijo v okamenelost lastnih radikalnih stališč. Oblakova (v Čepin Čander 2006: 25) ob tem dodaja, da klepetalnice kljub možnosti sovražnega govora še vedno predstavljajo pomemben prostor za druženje in refleksijo realnih družbenih problemov. Kakorkoli že, računalniško posredovana komunikacija, zaradi dvojnega učinka anonimnosti, ki dovoljuje osebno osvobajanje, preko emocionalnega nasilja pa kratenje svobode drugih, pogosto ne vodi k emocionalni strpnosti. Spears in drugi (v Bargh 2002: 4) ugotavljajo, da je pri anonimnosti bolj kot »deindividuacija« oziroma izguba refleksivnega upravljanja lastnih vedenjskih impulzov individua, značilna »depersonalizacija« individua, ki daje moč skupinski identifikaciji in njenim emocionalnim impulzom ter na tak način determinira individua, da slednji na primer sprejme določene stereotipne predstave ali sovraštvo kot svojo lastnost, ki jo nato usmerja proti drugim.

Nadaljnje je odsotnost fizičnih in socialnih omejitev pomembna pri emocionalni zadovoljitvi individuov, kjer pomembno vlogo igrata individuova domišljija in anonimnost, ki prispevata k ustvarjanju magičnega ozračja. Možnost individuov, da svobodno izražajo svoje želje in fantazije, čeprav ni nujno, da bi slednje dejansko tudi uresničili, že sama po sebi pomeni emocionalno zadovoljitev, saj »sama možnost zadovoljitve (primer so seksualne igrice) šteje za dejansko zadovoljitev« oziroma ti že »sama ideja, da si zmožen/zmožna nekaj uresničiti, a tega ne narediš, daje več zadoščenja kot pa dejanska izvedba« (Praprotnik 2003: 46). Individue lahko preko virtualnih interakcij na ta način izživijo svoje emocije in si uresničijo želje in fantazije iz vsakdanjega sveta, čeprav slednje v vsakdanjem svetu ne bodo nikoli fizično uresničene. Fizična potešitev torej ni tako ključna kot emocionalna. Slednjo pa naj bi bilo možno zadovoljiti tudi na virtualen način, saj udeleženci virtualne interakcije nimajo nujno tudi potrebe po skupnem

druženju z drugimi individui. Predvsem imajo potrebo po emocionalni izpovedi in razkrivanju svojih fantazij drugim, saj njihove fantazije zaživijo šele, ko so razkrite (Praprotnik 2003: 46-47). To vnaša virtualnim interakcijam občutek intimnosti in emocionalne bližine, ki se lahko med individui, kljub začetnemu pomanjkanju emocionalnega naboja, hitro vzpostavi. Med individui se ustvarjajo empatične, emocionalno bogate in pomenske vezi, ki temeljijo na razumevanju in se običajno hitro razvijejo v prijateljstvo ali romantičen odnos. So pa lahko tovrstni načini emocionalne zadovoljitve tudi zavajajoči in povzročijo, da se individui zapletejo v razmerje, ki ga niso iskali ali pa zapadejo v pretirano idealizacijo (Bargh, McKenna in Fitzsimons 2002: 46).

Zaradi enačenja možnosti zadovoljitve z njeno realizacijo se preko svetovnega spleta na podoben način konstruira tudi ljubezen, saj naj bi bila individuom, bolj kot prava ljubezen, pomembna želja po manku objekta. Zaradi manjkajoče celotne podobe individua je v virtualnem svetu, s pomočjo domišljije, pogosta konstrukcija idealne ljubezni, a jo individui konstruirajo zgolj virtualno in ne težijo k temu, da bi svojega virtualnega partnerja spoznali tudi v živo. Konstrukt idealne ljubezni bi se v vsakdanjem svetu verjetno hitro razblinil in individuom povzročil veliko razočaranje, zato »svojega lastnega 'Godota' potemtakem ne smejo nikoli srečati, saj s tem izgine sam Godot« (Praprotnik 2003: 51). Emocionalno doživljanje in emocionalna zadovoljitev sta pri virtualnih interakcijah in odnosih torej v veliki meri odvisna od individuove domišljije in odklanjanja fizičnega soočenja z resnico.

Zaradi odsotnosti vizualnih učinkov in s tem možnosti poljubne samoprezentacije se v virtualnem prostoru zmanjšuje obremenjenost individuov s svojim zunanjim videzom, kar posledično pozitivno vpliva na individuovo emocionalno doživljanje. To je tudi glavni razlog za priljubljenost virtualnih zmenkov. Raziskava L. Schofield Clark (v Praprotnik 2003: 83) je pokazala, da so nad virtualnimi zmenki v večji meri navdušena dekleta, ki se z namenom, da bi pri fantih vzbudile večje zanimanje, prezentirajo kot privlačnejše, kot v resnici (oz. po prevladujočih kulturnih kriterijih) so. Virtualni zmenki na ta način zmanjšujejo možnost zavrnitve in z njo povezanega občutka žalosti in razočaranja. Poleg tega se pozitivni učinki svetovnega spleta in virtualnih zmenkov pri dekletih kažejo tudi na način lažjega in agresivnejšega izražanja emocij. Na podlagi tega bi lahko dejali, da svetovni splet in virtualni zmenki prispevajo k lažjemu izražanju emocij, hkrati pa omogočajo izogibanje negativnim emocijam in posledično h kreiranju

lažne, drugim všečne podobe. V obeh primerih gre za odsotnost emocionalnih pritiskov oziroma občutka nelagodja, saj lahko računalniško posredovana komunikacija med individui teče brez zadržkov in občutkov sramu. Ta občutja so, vsaj kar zadeva zmenke v vsakdanjem svetu, vezana predvsem na zunanji videz individua. Kljub temu, da virtualni zmenki tovrstno nelagodje zaradi odsotnosti fizične podobe zmanjšujejo, konstrukcija lepotnega ideala ostaja v glavah individuov, kar nadaljnje pomeni, da individuum, tako kot v vsakdanjem, tudi v virtualnem svetu ostaja ujetnik družbeno skonstruiranih idealov (Praprotnik 2003: 84). Emocionalno doživljanje in način samoprezentiranja individua je v veliki meri še vedno pogojen z družbenimi pričakovanji oziroma s tem, kar se pojmuje za družbeno zaželeno.

3.6.2 VIRTUALNO – REALNA NESKLADNOST IN STRAH PRED REALNOSTJO

Raziskava M. Sveningsson (2002: 61-66) je pokazala, da individui, kljub poudarjanju prednosti karakternih značilnosti pred fizičnimi in zaupanju v resničnost računalniško posredovanih informacij o karakternih značilnostih in fizičnemu izgledu osebe, s katero so vpleteni v virtualno interakcijo, občutijo veliko nelagodje pred prvim srečanjem iz oči v oči. Obdaja jih občutek strahu pred morebitnim odstopanjem realne podobe te osebe od virtualne podobe osebe, ki so si jo sami oblikovali na podlagi računalniško posredovanih informacij in svojih pričakovanj. Kakor dolgo ostaja odnos virtualen in individuum onemogoča vpogled v fizično podobo drugega, ostaja fizični izgled nepomemben dejavnik ohranjanja odnosa. Kakor hitro pa pride do odločitve o srečanju iz oči v oči, postane zunanji izgled pomemben dejavnik za ohranitev odnosa. Poleg zaskrbljenosti zaradi morebitne razlike med virtualnim in realnim fizičnim izgledom in morebitne odsotnosti medsebojne fizične privlačnosti, so nekateri individui v raziskavi dejali, da imajo strah tudi pred tem, da bi drugega prizadeli, če v realnosti ne bi bili zmožni zadovoljiti njegovih virtualnih pričakovanj (Sveningsson 2002: 60-66). Če je za virtualni prostor značilna odsotnost emocionalnih pritiskov, pa se lahko v vsakdanjem svetu hitro sprevrže v emocionalno napetost, ki je lahko zaradi predhodno pridobljenih informacij še bolj intenzivirana, kot bi bila v primeru prvega srečanja v vsakdanjem svetu brez predhodnega virtualnega poznanstva.

V primeru, da do fizičnega srečanja v vsakdanjem svetu pride po izkušnji interakcije v virtualnem svetu, individui neredko doživijo razočaranje, ker se virtualna pričakovanja ponavadi močno razlikujejo od realne izkušnje. Velik razkorak se lahko pokaže ne samo pri fizični podobi

individua, ampak tudi pri njegovih karakternih lastnostih in emocionalnem izražanju. Zelo zgovorni individui v virtualnem svetu se lahko v vsakdanjem svetu izkažejo za nezgovorne, nesproščene in dolgočasne. Razlogov za razočaranje zaradi neskladnosti virtualne in realne, vsakdanje izkušnje ne gre iskati samo v neskladnosti. Najdemo jo tudi v individuovih pričakovanjih in emocijah, ki jih ta pričakovanja vzbujajo, kajti virtualna pričakovanja so običajno odraz stereotipnega sklepanja bodisi iz individuovih predhodnih vsakdanjih izkušenj ali asociacij na te izkušnje (Praprotnik 2003: 94).

Poleg občutkov razočaranja so zanimive ugotovitve o emocionalnem doživljanju individuov po tem, ko so svoje virtualno razmerje poskušali uresničiti in ga nadaljevati v vsakdanjem svetu. Kljub vsem informacijam, ki so jih pridobili drug o drugem in ki so jih navdale z občutkom informacijske preobremenjenosti, so se počutili nervozne. Imeli so občutek, kot da se vse skupaj začne še enkrat od začetka. Drug do drugega so bili zadržani in previdni, ter si v izogib občutku zasliševanja postavljali nevtralna vprašanja. Večina jih je tudi v fizični realnosti hotela ohraniti virtualno distanco, kljub temu, da so si srečanja obojestransko želeli. (Sveningsson 2002: 62-64).

Emocionalni pritisk, ki ga individui doživljajo v primeru nadaljevanja virtualnega odnosa v vsakdanjem življenju je zanimiv tudi s stališča dojemanja virtualnih interakcij in odnosov. Če naj bi individui virtualne odnose doživljali kot resnične in »prave«, zakaj potem čutijo emocionalno napetost in doživljajo nadaljevanje odnosa v vsakdanjem življenju kot veliko prelomnico? (Sveningsson 2002: 61) Pri razlagi tovrstnega emocionalnega nelagodja, se lahko opremo na Baumanovo (2003: 30) prisposodbo sodobnih odnosov, ki pravi, da so mostovi, ki medsebojno povezujejo individue neuporabni, v kolikor v celoti ne morejo premostiti distance med dvema obrežjema. Ker pa so obrežja vedno zavita v meglo, nihče niti ne poskuša, da bi jo pregnal, ker ne obstaja védenje, kaj se skriva na drugi strani, če se sploh kaj skriva. Morda gre le za iluzijo, plod individuove domišljije, da tam vidi nekaj nenavadnega (Bauman 2003: 30). Sodobni odnosi naj bi temeljili na vzajemni medosebni (emocionalni) izpolnitvi, ki pa je v vsakdanjem svetu težko dosegljiva. Virtualni individuum je v veliki meri s pomočjo domišljije ustvarjeni individuum, ki se morda ravno zaradi slednje zdi zanimiv in zmožen emocionalne izpolnitve. Vsakdanji individuum je »realni« individuum, za katerega se ne ve, ali bo lahko izpolnil naša pričakovanja in želje.

Nadaljnje je emocionalno napetost v primeru srečanja virtualnih individuov v vsakdanjem življenju lahko pojasniti tudi preko koncepta zaupanja. Možnost sodelovanja v virtualnem prostoru je v največji meri odvisna prav od slednjega, ker posredovanih informacij, kot so na primer informacije o individuovem fizičnem izgledu, ni mogoče preveriti. Zaupanje je potrebno zato vedno znova graditi, še posebej, če pride do takšne spremembe, kot je prehod iz virtualne v realno, vsakdanjo interakcijo. Domneva o tem, da se med individui, ki so se pred fizičnim srečanjem že spoznali virtualno, vzpostavi večje zaupanje, ne drži. Če je zaupanje v virtualnem prostoru pomembno zaradi pomanjkanja popolnih informacij, je zaupanje v vsakdanjem svetu povezano z občutkom moči in svobode in se lahko gradi šele po tem, ko je odnos že konstruiran (Sveningsson 2002: 67-68).

3.6.3 PRIVLAČNOST VIRTUALNIH (SEKSUALNIH) RAZMERIJ

Kot smo že omenili, virtualni prostor ne pomeni popolnega nasprotja vsakdanji realnosti ali njenega zanikanja, ampak predstavlja del te realnosti, kakor so njen del tudi virtualna (seksualna) razmerja. Slednja se namreč vzpostavljajo med dejansko obstoječimi ljudmi, ki pa lahko zaradi imaginativnih elementov virtualnega prostora nastopajo z drugimi imeni in namišljenimi podobami. Virtualnost računalniškega prostora naj bi bila torej samo v njegovi imaginaciji oziroma sposobnosti individuov, da s pomočjo svoje domišljije sebe ali druge kreirajo po svojih željah. Sicer naj bi bila virtualna razmerja zaradi svoje interaktivne narave resnična, saj individui s tem, ko vzpostavljajo in ohranjajo računalniško posredovane interakcije, aktivno participirajo in ustvarjajo razmerja z drugimi individui. To jim med drugim omogoča izpolnitev tistih fantazij ali želja, ki jih v realnem, vsakdanjem življenju niso mogli uresničiti. To je tudi temeljni razlog večine tistih, da se odločijo za virtualno (seksualno) razmerje.

Priljubljenost virtualnih razmerij je tudi v tem, da virtualni prostor individuu omogoča nadzor nad svojim razmerjem. Oseba lahko s pomočjo preišljenih odzivov uravnava tempo razmerja, za razliko od vsakdanjih razmerij, ki so zaradi svoje (običajno) spontane narave velikokrat polna nepreišljenih odzivov in nepričakovanih posledic. Virtualna razmerja, zaradi možnosti nadzora in manjše odgovornosti, individuum največkrat pomenijo prijetno izkušnjo, saj si lahko potek in vsebino razmerja skreirajo na način, ki jim ugaja.

Da je izkušnja virtualnega razmerja oziroma virtualne ljubezni ali seksa poleg tega še emocionalno ali celo fizično vznemirljiva, prispeva interaktivnost, ki jo individui vzpostavljajo preko medsebojne računalniško posredovane komunikacije. Kljub temu, da gre za fizično odsotne in v veliki meri anonimne individue, so po mnenju Ben-Ze`eva (2004: 2) njihova emocionalna doživljanja lahko prav tako intenzivna in bogata kot tista, ki jih individui doživljajo v vsakdanjem življenju. Razlika je le v tem, da se emocionalna doživetja v virtualnem svetu vzbujajo brez fizičnega kontakta, in sicer s pomočjo posredovanih sporočil, imajo pa lahko enak učinek kot dotiki, ker tako eni kot drugi vplivajo na človekovo emocionalno in telesno doživljanje. Da lahko emocionalne in seksualne fantazije v virtualnem prostoru zares oživijo in individua tudi telesno vzburijo, je potreben natančen in emocionalno ter fizično izpopolnjen opis, tudi tistega, kar v vsakdanjem razmerju ostane neizrečeno. Ali kot je ugotovil že Andy Warhol: »Najbolj vznemirljiva privlačnost obstaja med dvema, ki se nikoli ne srečata« (Warhol v Ben-Ze`ev 2004: 1) Natančni opisi omogočajo, da se individui v virtualno aktivnost popolnoma vživijo in jo sprejmejo kot resnično, fizično. Mnogi se tako resno vživijo v virtualno razmerje, da se želijo, tako kot v vsakdanjem svetu, pred virtualnim seksom bolje spoznati oziroma ne pristajajo na avanture za eno noč. Drugi poročajo celo o hlinjenju orgazma. Virtualna (seksualna) razmerja so lahko zaradi svoje interaktivne narave (na podlagi katere se slednja sploh vzpostavljajo in ohranjajo) na nek način celo bolj aktivna od vsakdanjih. Da je razmerje za vse vključene emocionalno zadovoljujoče, je namreč potrebna participacija vseh, kajti doživetje enega individua je vedno odvisno od pisno posredovanih misli drugega individua v razmerju, medtem ko je razmerje v vsakdanjem svetu lahko zadovoljujoče že samo na podlagi fizičnega dotikanja (Ben-Ze`ev 2004: 2-6). Interaktivna narava virtualnih razmerij, ki temelji na medsebojnem sodelovanju in upoštevanju želja in stališč drugih individuov, je torej ključna točka, ki ne pripomore samo k intimnosti v medsebojnih interakcijah in osebemu značaju pogovora, ampak tudi k doživljanju virtualnega kot realnega, fizičnega, kar individuom omogoča, da lahko razmerja ohranjajo tudi brez fizičnih stikov.

Potrebno pa je dodati, da so tovrstni učinki pogosto odvisni od hitrosti posredovanja sporočil. V primeru prepočasnega tipkanja oziroma prevelikega števila jezikovnih napak zaradi hitrega tipkanja pa se to lahko izkaže za problematično. Ben-Ze`ev v svojem delu podaja neimenovani vir, ki pravi: «Virtualni seks je čudovita izkušnja. Če bi le vsi lahko tipkali hitreje» (2004: 4). Da

je lahko virtualni seks, kot opisuje Ben-Ze'ev, celo bolj vznemirljiv kot fizična seksualna izkušnja, s svojo raziskavo delno potrди tudi J. Marshall (2003: 10). Avtor ugotavlja, da individui, ki svoje virtualne seksualne izkušnje primerjajo s (fizično) masturbacijo, opisujejo virtualni seks kot bolj intenzivno izkušnjo. Da pa seksualne izkušnje v virtualnem prostoru le niso tako intenzivne in vsesplošno priljubljene med individui, pričajo komentarji individuov iz Marshallove raziskave. Ti virtualni seks doživljajo kot nezadovoljivo kopijo vsakdanje seksualne izkušnje oziroma kot emocionalno neizpolnjujočo izkušnjo. Eden izmed moških pravi: »Virtualni seks je v svojem najboljšem smislu poetična, erotična imitacija resničnega seksa. Nekdo lahko virtualni seks opisuje kot romantičnega in govori o idealiziranem občutku medsebojne povezanosti, vendar dejstvo ostaja, da gre še vedno zgolj za imitacijo«. Še bolj zanimivo prisposodbo poda druga moška oseba, ki virtualni seks primerja s »plastičnimi paradižniki, ki so pozimi dostopni v veleblagovnicah«. Na emocionalno praznino pa opozori tudi oseba, ki pravi: »Pri virtualnem seksu se ob nikomer ne zbudiš. Samo ugasneš računalnik in odideš emocionalno popolnoma prazen« (Marshall 2003: 11-12).

Virtualni seks se odvija miselno in tako kaže na to, kako pomembno vlogo igra domišljija v individuovem življenju in partnerskem odnosu nasploh. To potrjuje tudi izjava ene izmed ženskih uporabnic virtualne seksualne komunikacije preko elektronske pošte, ki je zaradi te uporabe skorajda razdrla svoje dolgoletno razmerje, ker je, kot pravi: »virtualni ljubimec bil zmožen zadovoljiti vse moje fantazije«. Da starega razmerja ne bi prekinila, je virtualno prakso začela prakticirati tudi s svojim partnerjem, s čimer je obudila stare strasti (Marshall 2003: 15).

Distinkcija med virtualnim in fizičnim razmerjem običajno temelji na razločevanju med fantazijo, ki je vezana na virtualni svet, in realnostjo, ki je vezana na vsakdanji, fizični svet. Virtualna razmerja temeljijo na predpostavki, da je lahko individuum emocionalno pristen le v virtualnem prostoru brez fizičnih omejitev, in dejstvu, da lahko konstruira pravo, fizično razmerje samo v vsakdanjem svetu telesnosti. Individuum tako postane ujet v kontradikcijo pojmovanja virtualne romantične izkušnje kot intenzivne in hkrati neresnične. Povedano drugače, individuum postane razpet med konstruiranjem fizično intimnega odnosa kot edino resničnega in pravega in doživljanjem emocionalne zadovoljitve oziroma osebne izživetosti kot edino virtualno možne in resnično prave (Marshall 2003: 13, 25).

Zdi se, da so diskusije o virtualnih seksualnih razmerjih velikokrat pretirane oziroma da so tovrstna razmerja neupravičeno obravnavana kot izredno pozitivne in inovativne izkušnje. Sveningssonova pravi, da se malo individuov dejansko zaljubi preko svetovnega spleta oziroma da virtualno spoznavanje partnerjev ne dominira (Sveningsson 2002: 71).

3.6.4 POSLEDICE VIRTUALNIH RAZMERIC IN NEZVESTOBA

Virtualni svet je vselej povezan z vsakdanjim, fizičnim svetom. To na eni strani pomeni, kot ugotavlja Praprotnik (2003: 142), da je virtualni svet odvisen od vsakdanjega, fizičnega sveta, saj je običajno zgolj njegova projekcija oziroma deluje na podlagi družbeno konstruiranih vzorcev (emocionalnega) vedenja individuov in njihove osebnosti (Praprotnik 2003: 142).

Obstaja pa še en vidik povezanosti med virtualnim in vsakdanjim svetom: vpliv virtualnega na vsakdanji svet oziroma na individuovo vsakdanje (emocionalno) življenje in partnerske odnose. Čeprav virtualni partnerski odnosi nikoli ne bodo mogli nadomestiti fizičnih odnosov, imajo lahko velik vpliv nanje in na razumevanje partnerskega odnosa nasploh. Tehnologija svetovnega spleta spreminja dimenzije vzpostavljanja in pojmovanja partnerskih odnosov in ljubezni. Danes se vedno več seksualnih interakcij vzpostavlja preko svetovnega spleta, pri čemer se slednje, ne glede na njihovo vsebino, običajno ne zdijo sporne oziroma jih individui ne doživljajo kot take, saj v fizični dimenziji ne obstajajo in jih torej »ni«. V fizičnem svetu se takšnih interakcij verjetno ne bi posluževali, ker bi se jim, zaradi morebitnih nepričakovanih posledic, zdele nesprejemljive oziroma bi se takšno ravnanje pojmovalo kot nezvestoba svojemu partnerju/-ici. Svetovni splet individuu dopušča, kot smo že večkrat poudarili, več emocionalne svobode in fleksibilnosti. Polje dovoljene nezvestobe se tako širi. V virtualnem prostoru so dovoljene sanje, ker odnosi med individui ne vsebujejo fizičnega kontakta in je lahko zato vsak pogovor »le« igra individuove fantazije brez resnih namenov njene manifestacije. Vendar, tudi virtualna doživetja lahko pustijo sledi in na posameznika/-ico naredijo močan vtis, kar ima lahko usoden vpliv na emocionalno življenje in partnerstvo v vsakdanjem svetu. Ben-Ze`ev pravi, da je meja, ko računalniško posredovana komunikacija ne pomeni več samo igre, jasna. Nezvestoba se začne v tistem trenutku, ko virtualno razmerje postane individuova skrivnost, ki jo skuša prikriti pred svojim partnerjem (Ben-Ze`ev v Marano 2004: 1-2).

Da virtualna interaktivna razmerja med individui niso brez (emocionalnih) posledic v vsakdanjem življenju, je pokazala tudi Sveningssonova raziskava. Večina individuov v raziskavi je menilo, da tedaj, ko virtualnega partnerja spoznajo tudi v vsakdanjem življenju, ne občutijo več potrebe po tem, da bi svoj prosti čas še naprej posvečali virtualni komunikaciji z drugimi oziroma bi slednjo v primeru njenega nadaljevanja doživljali kot nezvestobo svojemu partnerju (Sveningsson 2002: 69). To si lahko na eni strani razlagamo kot dejstvo, da individui vsakdanjim emocionalnim izpolnitvam dajejo prednost pred virtualnimi, na drugi strani pa je lahko to odraz dejstva, da namen virtualne komunikacije ni samo zabava in pogovor, ampak tudi iskanje potencialnega partnerja. Kakorkoli, virtualno vzpostavljeni odnosi morda res temeljijo na iluziji intimnosti, vendar so njihove posledice za individua realne v njegovem emocionalnem doživljanju. Bolj ko individui virtualni odnos, ljubezen ali seks smatrajo za realne, bolj ti postajajo realni v svojih posledicah in nadaljnje vplivajo na njihovo vsakdanje emocionalno, družabno in partnersko življenje.

3.7 VIRTUALNOST KOT PROJEKT REDEFINIRANJA VSAKDANJE REALNOSTI

Temeljna vprašanja, ki se pojavljajo na področju virtualnega sveta in emocij, so povezana predvsem s pomisleki o tem, kako dolgotrajni in globoki oziroma pristni so lahko odnosi med individui, kako je mogoče zaupati in se počutiti varnega in kako je sploh mogoče govoriti o ljubezni in ljubljenju. Številni avtorji so mnenja, da nova tehnologija ne pomeni popolne preobrazbe, ampak le preoblikovanje že obstoječih oblik medosebnih odnosov, intimnosti in emocionalnega življenja. Lahko bi dejali, da družabnost poteka v drugih dimenzijah s pomočjo redefiniranja že obstoječih pojmov. Ali kot pravi A. R. Stone (v Williams 1998: 124), gre pri tovrstnih novih dimenzijah virtualnega sveta še vedno za socialno obliko srečevanj, znotraj katerih se ljudje še vedno osebno srečujejo, le na podlagi drugače definiranih pojmov druženja in individuove prisotnosti, ki veljajo za vsakdanji, fizični svet. Vzporedno s tem se pojavljajo tudi novi načini oblikovanja skupnosti, družbenih vezi in intimnih odnosov, ki naj bi bili po svojem načinu vzpostavljanja in ohranjanja njihove kontinuitete zelo podobni Giddensovemu konceptu »čistega razmerja«. Medsebojna povezanost traja le toliko časa, dokler imata od nje oba koristi oziroma dokler je vzpostavljeno medsebojno zadovoljstvo in užitek (Giddens 2000). V ospredju virtualnih odnosov je, podobno kot pri »čistem razmerju«, individuova samorefleksija in

samokonstruiranje. To se kaže v svobodni izbiri identitete, partnerja in načina medsebojne povezanosti ali odnosa, pri čemer je glavno vodilo individua njegova osebna izpolnitev in zadovoljitev lastnih emocionalnih potreb.

Zaradi možnosti prilagajanja trenutnim okoliščinam, ki jo omogoča uporaba svetovnega spleta, se individui povezujejo z večjim številom raznolikih družbenih omrežij in navezujejo stike z drugimi glede na svoje trenutne potrebe, ki jih morajo oziroma želijo zadovoljiti. Ljudje tako ostajajo povezani, vendar ne kot neka celota, ampak zgolj kot individui, kjer se vsak izmed njih povezuje glede na svoje potrebe po pridobivanju informacij, sodelovanju, druženju in občutku pripadnosti. Tvrstni stiki so zaradi svoje številčnosti in pragmatične narave zato bolj površinski in emocionalno neobremenjeni (Wellman v Rheingold 2004: 195).

4. MOBILNI TELEFONI

Revolucija na področju novih tehnologij se ni dogodila sama po sebi, ampak je bila del globalnih družbenih sprememb, delno pa je bila tudi sama družbena revolucija, ki je povzročila nadaljnje spremembe v načinu delovanja družbe in življenju individuov. Tudi razvoj mobilne telefonije je vezan na predhodno konstruirane družbene razmere, ki so ta razvoj omogočile in zapovedale. Pomoderno družbo zaznamuje, kot smo že uvodoma ugotovili, dezintegracija tradicionalnih družbenih institucij in rušenje skupnega sistema vrednot. V literaturi so omenjene spremembe med drugim opredeljene tudi kot premik od preteklega hierarhičnega, centraliziranega načina organizacije družbe k današnji horizontalni družbeni povezanosti, ki temelji na strukturni diferenciaciji funkcij in pluralnosti. V tem kontekstu se pojavi težnja po učinkovitem, fleksibilnem in vedno bolj odprtem trgu delovne sile. Skladno s tem se začne spreminjati tudi telefonija. Ta se je v drugi polovici prejšnjega stoletja (v osemdesetih letih) začela preoblikovati iz monopolizirane (državne) stacionarne telefonije v mobilno telefonijo različnih ponudnikov (Agar 2004: 26).

Poleg tržnih sprememb, je v tem času prišlo tudi do sprememb družbenih vrednot. Uporaba mobilnega telefona namreč v veliki meri sovпада z družbenimi vrednotami, ki prevladujejo v sodobni pomoderni družbi in se v veliki meri razlikujejo od vrednot predmoderne družbe. Ključna razlika pri tem je, da so kolektivno zavest zamenjali individualni motivi in želje individuov, potrebo po varnosti in trajnosti pa je nadomestila potreba po svobodi in fleksibilnosti. J. Agar (2004: 166) ob tem dodaja, da današnja uporaba mobilnega telefona, ki sovпада s pomodernimi družbenimi razmerami in vrednotami, ni posledica tehnološkega izuma oziroma odkritja izumiteljev, ampak je posledica odkritja individuov in njihove refleksije. Medtem ko v centraliziranem in hierarhično organiziranem okolju predmoderne družbe potreba po mobilnosti in konstantnem dostopu ni imela posebnega pomena, ima v sodobni fragmentirani in individualizirani družbi osrednji pomen. Skladno s tem ga ima tudi mobilni telefon, ki v tovrstnih okoliščinah individuu omogoča učinkovito in fleksibilno delovanje in mu obenem daje občutek družbene in medsebojne kohezije (Agar 2004: 166-168). V kolikšni meri do družbene kohezije dejansko prihaja, ostaja odprto vprašanje z ambivalentnimi odgovori.

V splošnem lahko rečemo le, da mobilni telefon predstavlja fenomen, ki ga zaznamujejo številni paradoksi. Med slednjimi sta pomembna predvsem dva:

- mobilnost/fiksiranost: mobilni telefon omogoča realno mobilnost in obenem virtualno fiksiranost. Slednja temelji na nenehni dosegljivosti individua ne glede na prostor in čas. Po mnenju J. P. Roosa (2001: 7) mobilni telefon producira občutek življenja v majhnem mestu, kjer ljudje živijo blizu drug drugega in vsi vedo vse o vseh. Virtualna komunikacija potemtakem ni daleč od predmodernega načina življenja. Edina sprememba, ki se, časovno in značajske gledano, lahko uvršča v pomoderni čas življenja, je odsotnost fizičnih ovir (barier) oziroma komunikacija, ki ni več nujno fizično vezana na določeno lokacijo. Medtem ko je klicoči individuum mobilni, je klicani individuum »vedno tam« (Roos 1993: 10).

- zasebno/javno: medtem, ko mobilni telefon predstavlja zasebno, individualno last in naj bi individuu omogočal večjo mero zasebnosti in osebni značaj pogovora, ga individui običajno uporabljajo na javnih mestih v prisotnosti drugih oziroma na način, da je pri pogovoru pogosto prisotnih veliko okoljskih (nenamernih) »prisluškovalcev« (Roos 1993:10).

Nenazadnje se največji paradoks mobilnega telefona kaže v njegovi hkratni povezovalni in razdruževalni funkciji. Medtem ko na eni strani pripomore k intenzivnim, spontanim in emocionalno polnim medosebnim interakcijam virtualnega značaja, na drugi strani prispeva k emocionalno upravljanim, načrtovanim in površinskim interakcijam in odnosom. Če na eni strani krepi emocionalne vezi individua, jih na drugi strani slabi. R. Ling (2004: 185) je fenomen hkratnega povezovanja in razdruževanja ponazoril na primeru SMS čestitke ob materinskem dnevu namesto osebnega obiska. Ali je tovrsten izkaz pozornosti izraz emocionalnega utrjevanja medosebnih vezi, ali pa je znak ohlapnih in emocionalno površinskih vezi?

4.1 POSPEŠEVANJE INDIVIDUALIZACIJE IN VZPODBUJANJE DRUŽABNOSTI

Mobilni telefoni v sebi združujejo: komunikacijo, mobilnost in individualnost, s čimer naj bi individuum omogočali, da v vedno bolj individualiziranem svetu vzdržujejo komunikacijo z drugimi - na podlagi svobodne izbire prostora in časa oziroma ne glede na prostor in čas. Izhajajoč iz tovrstnih trditev sta se oblikovala dva tabora, ki zagovarjata različna stališča. Prvič, uporaba mobilnih telefonov individuum pomaga vzdrževati odnose z ljudmi takrat, ko to zaradi

geografskih (prostorskih) omejitev ni mogoče oziroma jim pomaga ohranjati odnose z najbližjimi v okoliščinah, v katerih se trenutno nahajajo. Pozitivno usmerjene analize poudarjajo, da tovrstna možnost prispeva k povezovanju individuov v kontekstu individualiziranih družb. Eden od razlogov je, da mobilna komunikacija individuu vzbuja občutek življenja v majhnih skupnostih. Poleg tega mu omogoča, da lahko razvija odnose z drugimi, ustvarja nove prijateljske vezi, rešuje konfliktno situacije in tako preprečuje alienacijo (Fox in drugi v Burgess 2004: 64). Nekateri so celo mnenja, da uporaba mobilnih telefonov dodatno utrjuje tradicionalni vzorec družbene povezanosti. C. Fox (v Geser 2002: 11) denimo meni, da uporaba mobilnega telefona, namenjena ustvarjanju neformalnih vezi, tipičnih za tradicionalno družbo, nasprotuje pomoderni tezi o depersonalizaciji individuov in izgubi družbene integracije.

Na drugi strani se pojavljajo kritike, ki tak način ohranjanja odnosov smatrajo za alienacijskega, saj naj bi virtualni odnosi nadomestili fizične. To potrjuje dejstvo, da nekateri najstniki prijateljstvo gojijo samo na daljavo (Ling in Yttri v Rheingold 2004: 26), kar poudarja dilemo o tem, ali uporaba mobilnih telefonov spodbuja izolacijo ali povezanost individuov. Kritiki mobilne telefonije menijo, da slednja slabi značaj individua in vzpodbuja lenobo, kar prispeva k razdiranju družinskega življenja in opuščanju obiskovanja prijateljev ter druženja z njimi. S tem ko uporaba mobilnih telefonov omogoča, da so individui nenehno v medsebojnem virtualnem stiku, obenem ogroža možnost dejanske fizične interakcije. Mobilna komunikacija temelji na privatizaciji stika z drugimi individui s tem, ko omogoča interakcijo na daljavo iz zasebnega prostora brez javnega srečanja iz oči v oči (Fischer v Burgess 2004: 66 in 68). Kar pa zadeva samo interakcijo, je ta oblikovana znotraj družbenega omrežja že obstoječih oseb, kar pomeni, da mobilni telefoni običajno niso namenjeni spoznavanju novih prijateljev, ampak utrjevanju že obstoječih vezi (Puttnam v Burgess 2004: 68).

Individualiziran značaj uporabe mobilnega telefona se kaže tudi v brisanju meje med javnim in zasebnim. Medtem, ko je zasebna komunikacija običajno namenjena vzpostavljanju povezanosti med prisotnimi akterji, je mobilna komunikacija usmerjena v ločevanje govorečega individua od okolja ostalih. Zvonjenje mobilnega telefona na javnem mestu ni samo moteče, ampak signalizira tudi emocionalno distanciranost govorečega individua od fizično prisotnih individuov (Burgess 2004: 70).

Uporaba mobilnega telefona je torej opredeljena kot možnost za vzpostavitev oziroma vzdrževanje kvalitetnejših odnosov med individui, po drugi strani pa nekateri avtorji trdijo ravno nasprotno in v tem vidijo razlog za zaskrbljenost glede prihodnosti medčloveških odnosov. Kar zadeva razmerje med individualizacijo in družabnostjo, lahko rečemo, da sta obe prisotni in da pomembno vplivata na družabno in emocionalno življenje individuov.

4.2 UPORABNOST IN PRILJUBLJENOST MOBILNIH TELEFONOV

4.2.1 INSTRUMENTALNA FUNKCIJA UPORABE

Čeprav ima uporaba mobilnega telefona predvsem pri mladih pomembno simbolno funkcijo, se očitne spremembe, ki jih je povzročila, kažejo tudi v načinu organiziranja in koordiniranja vsakdanjega življenja individuov. Omogoča jim neposredno interaktivno komunikacijo z drugimi in posledično dopušča veliko bolj fleksibilno in svobodno delovanje, ki je vedno manj vezano na čas in prostor. Vse to nadaljnje omogoča bolj učinkovito in usklajeno delovanje na različnih področjih individuovega življenja in medosebnih odnosov.

Pozitivna uporaba mobilnih telefonov se v splošnem povezuje z njeno funkcionalno uporabo in se kaže na tri načine. Individuu omogoča fleksibilno prilagajanje glede na situacijo in okoliščine, fleksibilno koordinacijo v primeru, da se čas in prostor lokacije spremenita in možnost spreminjanja časovno določenih okvirov. Slednja ima poleg svoje funkcionalne narave tudi pomembne socialne in emocionalne učinke. Uporaba mobilnega telefona individuu omogoča predhodno obveščanje, s katerim lahko, denimo ob morebitni zamudi blaži potencialno nevarnost, da pri drugih vzbudi negativne emocije in neprijetno razpoloženje. Mobilni telefon v takšnih trenutkih predstavlja primer samorefleksivne situacije individua. Vljudnostna gesta, s katero želi individuum druge obvestiti o svoji zamudi in zmanjšati možnost njihovega negativnega odziva, pomeni eksternalizacijo individuovih družbenih pričakovanj o tem, kako bi sam želel biti sprejet s strani drugih (Duncan v Ling 2004: 76). Mobilna telefonija se hkrati kaže kot nadomestilo in dopolnilo vsakdanji, s časovnimi okvirji usmerjeni, koordinaciji. Medtem ko se zdi, da družbeni čas individua ovira in mu onemogoča opravljanje večih stvari hkrati, ga »mobilni čas« v tem podpira in mu to omogoča.

4.2.2 SIMBOLNA FUNKCIJA IN POMEN

Podobno kot pri računalniško posredovani komunikaciji, tudi pri uporabi mobilnega telefona ne gre zgolj za izmenjavo informacij. Tovrstna komunikacija »odpira drug svet doživljanja poleg obstoječega trenutka ali namesto njega« (Manpaa v Rheingold 2004: 17). Čeprav so običajna vprašanja pri klicih, ki jih individui opravijo z mobilnimi telefoni, vprašanja tipa »kje si« in »kaj počneš«, ta prvenstveno ne služijo informiranju, ampak individuom dajejo občutek pripadnosti in skupnega življenja, ki ga sočasno delijo z drugimi. Slednje ima še posebej pomembno vlogo pri mladih uporabnikih, ki lahko z uporabo mobilnih telefonov in kratkih sporočil oblikujejo lastno terminologijo, navade in norme ter ustvarijo svojevrstno kulturo konstruiranja odnosov in identitete. O tem podrobneje pišem v nadaljevanju.

Kar zadeva razlike med spoloma, so moški pri mobilnih telefonih usmerjeni pretežno v instrumentalno uporabo, ženske pa se, tako kot mladi, nagibajo bolj k njihovi simbolni uporabi. Moški jih uporabljajo predvsem za različne dogovore, ženske pa z namenom doseganja integracije v družbenem omrežju (Ling 2004: 63).

Mobilni telefon lahko služi tudi kot simbol emocionalne in fizične zaščite, saj da ostalim individuom, ki so v danem trenutku fizično soprisotni, vedeti, da oseba z mobilnim telefonom v roki zanje ni dosegljiva. To naj bi »koristilo« predvsem ženskam, ki naj bi jih uporaba mobilnega telefona na javnem prostoru ščitila pred neželenimi osebami ali situacijami. Če se ženska v družbi pojavlja sama, je to lahko znak njenega samskega stanu, kar lahko posledično negativno vpliva na njen družbeni status ali privede do neželenih situacij zaradi moškega nadlegovanja (Goffman v Geser 2002: 9). Mobilni telefon v tem primeru služi kot varovalo, ki daje drugim vedeti, da oseba kljub trenutni fizični samoti ni osamljena ali ranljiva (Plant in Fox v Geser 2002: 9). Na splošno mobilni telefon individuom omogoča, da se z njegovo uporabo zaščitijo pred zunanjimi okoliščinami in se »zatečejo« v varno okolje domačih, predvidljivih odnosov.

Simbolni pomen ima tudi način individuove uporabe mobilnega telefona, ki je za druge fizično prisotne lahko pomemben emocionalni znak. Sprejem klica v teku neposredne osebne interakcije z drugimi, lahko slednji razumejo kot izraz individuovega nespoštovanja in nepomembnosti same

interakcije oziroma pomeni, da ima govoreči individuum pomembnejše opravke in odnose z drugimi. Nasprotno pomeni izključitev telefona izkaz spoštovanja do prisotnih drugih, dogodka ali situacije (Geser 2002: 9-10).

4.3 MOBILNI TELEFONI IN MLADI

Mobilni telefon danes uporablja že skoraj vsak, saj si življenja brez njega skoraj ni več mogoče zamisliti. Slednje je mogoče zaznati predvsem pri mladih. Raziskave na Norveškem (Ling 2004: 84) so pokazale, da je leta 1997 mobilne telefone uporabljalo zelo malo mladih starih pod 18 let in skoraj nihče izmed trinajstletnikov. Leta 2001 je imelo mobilni telefon skoraj 90 odstotkov vseh anketiranih najstnikov. Podobni podatki veljajo za Slovenijo (RIS 2005). Leta 1998 je bilo zabeleženih 10 odstotkov uporabnikov mobilne telefonije (poleg uporabe mobilnih telefonov je upoštevana tudi uporaba svetovnega spleta), leta 2002 77 odstotkov, leta 2005 pa že 87,9 odstotkov uporabnikov.

Medtem, ko odrasli oziroma starejši ljudje uporabljajo mobilne telefone predvsem zaradi instrumentalne funkcije in lažje vsakdanje koordinacije in organizacije življenja, ga mladi uporabljajo predvsem zaradi njegove simbolne funkcije. Mobilni telefon je postal družbena ikona mladih sodobne družbe oziroma družbeni simbol najstnikov, ki, med drugim, označuje tudi družbeni status najstnika/-ice. Po eni strani se družbeni status najstnika/-ice konstruira na podlagi modela telefona, ki mora biti v skladu s trenutnimi modnimi trendi. Po drugi strani je družbeni status uporabnika/-ice pogojen s kvantitativno vsebino mobilnega telefona in načinom njegove uporabe. Popularnost individua se denimo meri s številom shranjenih imen in števil v adresarju in s številom prejetih klicev in SMS sporočil. Poleg tega so pomembne tudi druge lastnosti telefona in načini njegove uporabe, ki odražajo stil individua in njegove družbene navade. Te lastnosti so npr. tip zvonjenja, slikovne podobe na ekranu, jezikovni stil, itd. Vse to skupaj nenazadnje odraža individuovo osebnost in njegovo skupinsko identiteto. Z mobilnim telefonom lahko individui izražajo sebe, se samoprezentirajo oziroma se prezentirajo tako, kot bi želeli, da jih vidijo drugi. Gre za integracijo osebne in skupinske identitete oziroma kreiranja osebnega stila na eni strani in identifikacije z vrstniki na drugi strani (Lynne v Ling 2004: 106).

Z uporabo mobilnega telefona mladi bolj kot k širjenju družbenega omrežja prispevajo k ohranjanju in razvijanju že obstoječih medosebnih odnosov. Čeprav imajo mladi, kot je pokazala raziskava med najstniki na Norveškem (Ling 2004: 109), običajno v svojem telefonskem adresarju v povprečju skoraj sto števil različnih oseb, je dejanska vključenost teh oseb v individuovo družabno in emocionalno življenje običajno močno omejena. Vendar, kot že zgoraj omenjeno, ima število shranjenih števil in oseb simbolni pomen, ki označuje individuovo uspešno integracijo v družabno življenje.

Občutek solidarnosti, ki ga najstniki gojijo do svoje skupine in prijateljev, ustvarjajo ne samo s pomočjo zunanjih telefonskih atributov, ampak tudi s samo uporabo mobilnega telefona. Izmenjava klicev ali sporočil ne služi zgolj izmenjavi informacij, ampak predvsem konstruiranju skupnega odnosa in izkustev. Ker je mobilni telefon vedno pri roki, ga lahko uporabijo v trenutku nove izkušnje ali ideje in informacijsko ter emocionalno osvežijo svoj odnos s pomembnimi drugimi (Ling 2004: 110-111).

4.3.1 EMANCIPACIJSKA VLOGA MOBILNEGA TELEFONA

Poleg modela mobilnega telefona, načina njegove uporabe in vsebine, ki imajo za mlade posebni pomen in simbolno vrednost, ima mobilni telefon pomen že sam po sebi. Postal je neke vrste objekt poželenja, saj s tem, ko na eni strani individuum omogoča identifikacijo z lastno generacijo, po drugi strani pa omogoča fleksibilno in svobodno delovanje individua, daje mladim občutek, da lahko kljub svoji starosti hitreje vstopijo v svet samostojnosti in odgovornosti. Mlajšim najstnikom predstavlja način predhodnega doseganja adolescentne emancipiranosti, starejšim najstnikom pa omogoča hitrejši vstop v samostojno življenje odraslih in nasploh ruši prej vzpostavljene meje med starši in otroci. Čeprav uporaba mobilnega telefona omogoča večjo možnost nadzora staršev in obenem večjo svobodo mladih, gredo učinki uporabe mobilnega telefona predvsem v korist svobode mladih. Poleg tega, da mladim omogoča konstruiranje in ohranjanje družbenih odnosov onkraj nadzora staršev, ga uporabljajo tudi kot način za upravljanje interakcij med njimi in starši (na primer v nerodni situaciji se izognejo sprejemu klica staršev). Poleg tega jim nudi tudi bolj fleksibilen način pogajanja s starši, na primer glede časovnih omejitev, ki jih starši postavijo. Splošno gledano, uporaba mobilnega telefona omogoča svobodo

na področju odnosa med starši in otroki in otrokom hkrati daje občutek varnosti. Občutek varnosti velja tudi za starše, ki lahko za svoje otroke skrbijo tudi na daljavo preko virtualnega nadzora in komunikacije. Uporaba mobilnega telefona omogoča »diskreten« odnos med starši in otroki (otrokom nudi več svobode brez poseganja staršev v njihovo življenje), ki je posledica same uporabe mobilne telefonije, ki omogoča ohlapnejši nadzor staršev nad otroki oziroma dovoljuje, da se lahko dogovori med starši in otroki oblikujejo sproti na virtualen način, po drugi strani pa psihološki rezultat adolescentnega obdobja. Kar zadeva emocionalno doživljanje pa velja, da uporaba mobilnih telefonov zaradi možnosti nenehnega ohranjanja medsebojne povezanosti na daljavo, omogoča, da proces emancipacije mladih pomeni postopno in manj travmatično izkušnjo tako za mladostnike kot za starše. S tem, ko daje možnost nenehne dosegljivosti, tudi zmanjšuje občutke osamljenosti in nezaščitenosti (Kalman, Palen in drugi v Geser 2002: 12).

4.4 SMS SPOROČILA

Uporaba kratkih pisnih sporočil ima podoben značaj in namen kot računalniško posredovana komunikacija. »To je vrsta družbene interakcije, pri kateri pošiljatelj in prejemnik delita skupno, toda hkrati asinhrono doživetje« (Ling in Yttri v Rheingold 2004: 26).

Z uporabo tekstualne komunikacije zlasti mladi radi navezujejo stike z drugimi, pri tem nemalokrat eksperimentirajo in se osvobajajo družbenih norm in nadzora (staršev). Pozitivna lastnost besedilnih sporočil je, da omogočajo komunikacijo tudi v situacijah, ko je mladostnik brez poguma in se z drugimi ni pripravljen soočiti iz oči v oči. Pri tem gre lahko za pozitivna ali negativna emocionalna doživljanja, in sicer lahko mladi preko sporočil izražajo sovraštvo, hrepenenja in ljubezen, ali pa opravljajo in gladijo spore. Če po eni strani besedilna sporočila omogočajo zasebnost, se slednja predvsem pri najstnikih običajno zavestno odpravlja s tem, ko besedilna sporočila sestavljajo v skupini, jih skupaj prebirajo in si jih medsebojno celo izposojajo (Kasasniemi in Rautianen v Rheingold 2004: 16). Funkcija besedilnih sporočil, predvsem pri mladih, je ohranjanje zaupanja, ki pa je omejeno na zelo majhen krog ljudi, kljub temu, da lahko adresar vsebuje tudi preko sto oseb (Kavamura, Kamide in Ito v Rheingold 2004: 5).

SMS sporočila individuum omogočajo, da jih lahko počasi, v miru sestavijo in pošljejo, ko to želijo. Gre za udoben in sproščen način komunikacije, na kar kaže tudi njihova stilska in slogovna podoba. Zlasti za mlade uporabnike SMS sporočil je značilno, da ne uporabljajo velikih začetnic in ločil ter imajo preprost, redko kompleksen slog pisanja (Ling 2004: 161). Imajo pa lahko sporočila kljub temu kompleksne učinke na individuov način emocionalnega doživljanja in obliko družabnega življenja, ki se kaže predvsem preko njihove simbolne funkcije uporabe. Ena od pomembnih lastnosti tekstualne komunikacije je njena personalizirana in individualizirana narava, ki individuum omogoča individualno in s tem tudi osebno komunikacijo z določeno osebo, ne glede na njeno fizično lokacijo v danem trenutku (Ling 2004: 151).

4.4.1 SIMBOLNA FUNKCIJA SMS SPOROČIL

4.4.1.1 KONSTRUIRANJE IN OHRANJANJE MEDOSEBNIH ODNOSOV

Mladi uporabljajo tekstualno obliko komunikacije, tako kot tudi verbalno, predvsem kot simbolno funkcijo, ki v največji meri služi ohranjanju medosebnih prijateljskih odnosov in kreiranju lastne identitete. SMS sporočila služijo kot oblika ritualne interakcije, ki se kaže kot način medosebnega obdarovanja s sporočili, katerega funkcija je ohranjanje konsistentnosti in integritete medosebnega odnosa. Da je to mogoče, je potrebna recipročnost obdarovanja, ki temelji na medsebojni izmenjavi sporočil. Če recipročnost zataji oziroma se odvija prepočasi in nekoherentno, lahko medsebojni odnos postane ogrožen. Vzporedno s tem služijo SMS sporočila tudi kot funkcija kristaliziranja oblike medosebnega odnosa in posledično vzpostavljanju specifične oblike določenega odnosa. Individuum na primer pomagajo pri vzpostavitvi novega (potencialnega) ljubezenskega odnosa, ali obratno, pomagajo pri njegovi prekinitvi. V obeh primerih služijo kot bariera, ki individuum pomaga ohranjanje dostojanstvo in preiščljeno uravnavati tempo in smer kreiranja odnosa. Razlikuje se le namen uporabe SMS sporočil kot bariere. V začetni fazi vzpostavljanja potencialnega ljubezenskega odnosa služi bariera kot orodje (emocionalne) preračunljivosti. Osrednja naloga SMS sporočil v tem primeru je proučevanju skupnih interesov in drugih za individua pomembnih informacij za vključitev nove osebe v svoje življenje (Berger in drugi v Ling 2004: 152). V zaključni fazi ljubezenskega odnosa pa osebi, ki sproži prekinitve razmerja, SMS sporočila predstavljajo beg pred moralno odgovornostjo in

soočenjem z realnimi posledicami. V obeh primerih gre za preišljen in v določeni meri za emocionalno nespontan način komunikacije, ki individuom omogoča, da se izogne emocionalnemu nelagodju. Na tem mestu velja omeniti tudi to, da SMS sporočila emocionalnega nelagodja ne lajšajo samo osebi, ki se razmerje odloči razdreti, ampak tudi njegovemu partnerju/-ici. Slednjemu oziroma slednji omogočajo, da lahko zavrnitev dostojanstveno prenese, ker mu/ji svojega razočaranja in prizadetosti ni potrebno nikomur razkriti oziroma lahko pred drugimi skrije svoje spontano, pristno emocionalno doživljanje in si zavaruje svoj ugled (Ling in Yttri v Rheingold 2004: 26). SMS sporočila individuom torej omogočajo, da z določeno osebo vzpostavi neposreden stik in da sporoča svoje trenutne ali preišljene osebne interese, pri tem pa ne izgubi svojega ugleda oziroma se izogne morebitnim problemom sporočanja napačnih signalov.

SMS sporočila imajo tudi funkcijo konstruiranja specifičnega pomena dogodkov ali situacij in se običajno kažejo kot spontan način odzivanja individuov, s katerim prispevajo k ohranjanju medosebnih odnosov. Preko SMS sporočil lahko individui izrazijo čestitke ob življenjsko prelomnih trenutkih, se zahvalijo ob posebnih priložnostih ali zaznamujejo pomembnost nekega odnosa. (primer SMS sporočila 17-letne mladenke svojemu fantu, ki kaže na njeno vrednotenje pomembnosti tega odnosa zanjo: »Lepo spi, ljubček. Pokliči me jutri, ko se zbudiš. Ljubim te.«) (Ling 2004: 153). Sicer pa spontan način odzivanja, s katerim individui ohranjajo pomen in vrednost določenega odnosa ni nujno vsebinsko ekspresiven, ampak je lahko tudi vsebinsko povsem nepomemben ali usmerjen v opis situacijskega ozadja, s katerim poskuša posameznik/-ica informirati ostale. Sporočilo, ki daje nekemu odnosu vrednost in pomen, je lahko tudi sporočilo v obliki šale. To pomeni, da vsebina sama po sebi nima ključnega pomena, pač pa ima sporočilo že samo po sebi pomen s tem, ko ga individuum nekomu pošlje in mu na tak način pokaže, da misli nanj (Johnsen v Rheingold 2004: 26). Tovrstna nevsebinska sporočila imajo pomembno vlogo tudi pri obredih dvorjenja v začetni fazi razvoja ljubezenskega odnosa. Z njimi lahko posameznik/-ica nekomu izkaže svojo pozornost, slednji pa mu/ji svojo (ne)zainteresiranost pokaže s tem, da se na dano sporočilo odzove ali ga zgolj prezre. Skladno s tem ima tudi »tišina« oziroma premor v posredovanju sporočil svoj simbolni pomen. »Tišina« ne igra pomembne vloge samo v primeru nezainteresiranosti, ampak jo individui aktivno in zavestno uporabljajo tudi v primeru zainteresiranosti za potencialnega novega partnerja. V tem primeru gre za manipulativno tehniko upravljanja z emocijami in medosebnimi interakcijami, ki pa zahteva previdnost, saj

lahko oseba s svojim ravnanjem doseže ravno obratno oziroma neželen učinek. Do slednjega lahko pride ne samo zaradi namernega uporabljanja premorov med dopisovanjem in napačnim razumevanjem le-tega, ampak lahko do njega pride prav iz nasprotnega razloga, in sicer zaradi spontanega, nepremišljenega odziva v trenutku individuove odsotnosti nadzora nad svojimi emocijami (Ling 2004: 163-164).

Možnost neposrednega osebnega komuniciranja (ne glede na prostor in čas) in diskretnega načina uporabe mobilnega telefona omogoča individu, glede na njegove trenutne potrebe, bodisi emocionalni nadzor nad situacijo ali emocionalno spontano odzivanje.

4.4.1.2 IDENTITETA

Kot že omenjeno, SMS sporočila ne služijo samo kreiranju in ohranjanju medosebnih prijateljskih ali ljubezenskih odnosov, ampak mladim uporabnikom pomagajo tudi pri konstruiranju identitete: preko svoje funkcije ohranjanja skupinske, ali bolje rečeno generacijske integritete jim dajejo občutek pripadnosti. Integriteta se v sporočilih izraža s pomočjo nenapisanih pravil glede načina oblikovanja sporočil, njihove vsebine in načina njihove uporabe. Gre za ohlapno definirane, a pričakovane norme znotraj skupine, ki identificirajo najstnike in jih ločujejo od generacije starejših (Ling 2004: 154). Kot smo že prej omenili, je uporaba mobilnega telefona pomembna tudi pri konstruiranju osebne in skupinske identitete, ki se kaže preko samega zunanega videza telefona, ali pa se razodeva preko načina uporabe mobilnega telefona. Mobilni telefon lahko tako na eni strani povezuje individue s podobnimi vrednotnimi in stilskimi značilnostmi, na drugi strani pa jih ločuje od sebi drugačnih individuov.

Tako kot svetovni splet individu omogoča igranje različnih vlog, mobilni telefon, zlasti mladim uporabnikom, daje možnost transformacije svojih družbenih vlog. Takšna je npr. preobrazba iz otroka v prijatelja, kajti, kot pravi M. Ito (v Rheingold 2004: 4), »doma, kjer vladajo starši, so mladi lahko otroci, ne pa tudi prijatelji«. Besedilna sporočila mladim zato omogočajo neke vrste »mobilno zasebnost«, ker se lahko odmaknejo od morebitnih prisluškovalcev.

Zanimive so tudi britanske ugotovitve (Charlton in Bates v Burgess 2004: 62-63) o tem, da posedovanje mobilnega telefona pri mladostnikih zadovoljuje enake potrebe kot kajenje cigaret. Daje jim občutek odraslosti, individualnosti, družabnosti, upora in enakovrednosti z drugimi.

4.5 BLIŽINA NA DALJAVO, VIRTUALNA NAVZOČNOST IN SPREMENJENO DOŽIVLJANJE ČASA IN PROSTORA

Uporaba mobilnih telefonov omogoča nenehno virtualno navzočnost individua in daje s tem občutek bližine navkljub prostorski oddaljenosti. Vzporedno s tem naj bi uporaba mobilnih telefonov zmanjševala verjetnost emocionalnih nihanj oziroma naj bi bila slednja manj dramatična, denimo v primeru individuove odsotnosti ali njegovega slovesa. Po eni strani naj bi zaradi zavedanja o možnosti ohranjanja (virtualne) bližine, kljub fizični oddaljenosti, zmanjševala občutek žalosti ob slovesu. Po drugi strani pa naj bi zniževala občutek emocionalne evforije ob ponovnem snidenju individuov, saj zaradi nenehnega ohranjanja virtualnih stikov ne pride do emocionalne praznine tekom odsotnosti enega (Geser 2002: 16-17).

Uporaba mobilnih telefonov in SMS sporočil ustvarja občutek težnje po kontinuiteti: od posameznika/-ice se pričakuje, da bo svojo pozornost in (virtualno) navzočnost čim pogosteje ali celo vsakodnevno izkazoval/-a. Ljudje so postali neke vrste odvisniki od mobilnih telefonov - poleg njihovega nenehnega fizičnega posedovanja, vsakodnevno pričakujejo, da jim bo kdo izkazal svojo naklonjenost tako, da jih bo poklical ali poslal sporočilo. Zanimivo je in obenem presenetljivo, da si ljudje želijo »bližine na daljavo«, saj je bolj kot fizična bližina pomemben občutek stalne prisotnosti in nadzora. 17-letna najstnica pravi: »Če ne dobim sporočila, ko se zbudim, ali čez dan dobim samo nekaj sporočil, se počutim, kot da me nihče nima dovolj rad, da bi se me čez dan spomnil« (v Rheingold 2004: 21). Tovrstno stanje odvisnosti od virtualne bližine, bi lahko orisali tudi s pomočjo Baumanovih besed, ko pravi: »Pripadamo toku besed in nedokončanih stavkov. Pripadamo govorjenju, ne temu, kar je izrečeno. /.../ Skupnosti se nimajo na kaj opreti, razen na naše govorjenje in pisanje. /.../ Če prenehaš govoriti, si zunaj. Tišina pomeni izključitev« (Bauman 2003: 34-35).

Poleg tega vsakršno neodzivanje na klic ali sporočilo zahteva opravičilo. Če uporaba mobilnih telefonov na eni strani omogoča svobodo in fleksibilnost, na drugi strani vodi v omejenost in emocionalno nesvobodo. Prvič, uporaba mobilnih telefonov je postala imuna na prostorsko

dosegljivost individua in drugič, zmanjšujejo se možnosti opravičil v primeru nedostopnosti oziroma v primeru prepočasnega odziva na klic ali poslano sporočilo. Študija med finskimi najstniki (Kasesniemi, Rautiainen v Geser 2002: 16) je pokazala, da je dovoljen čas reakcijskega odziva na poslano sporočilo približno od 15 do 30 minut. Kasnejša reakcija mora biti pogojena z opravičilom. Mobilni telefoni na nek način torej pogojujejo brezpogojno dostopnost ne glede na prostor in čas oziroma zahtevajo opravičilo v primeru individuove nedostopnosti.

Mobilnost, ki jo mobilni telefoni omogočajo individuu, se posledično kaže v spremenjenem doživljanju časa in kraja. Individuum ni več vezan na kraj in čas, ker se lahko o njiju sprti dogovarja in ju spreminja glede na potrebe, želje in možnosti. Ta možnost daje individuu občutek svobode, kar se je izkazalo predvsem pri življenju mladih ljudi. Slednji naj bi zaradi možnosti, da jim ni potrebno sklepati hitrih odločitev, izgubili občutek za čas oziroma so ga zanemarili, kajti, kot pravi T. Kavamura (v Rheingold 2004: 5), » /.../ Če imaš mobilni telefon, lahko zamudiš«. Mladi zaradi možnosti odlašanja z odločitvami, svoje življenje tako neradi razporejajo v časovne okvire. Spremenjen način doživljanja časa in kraja je povezana tudi s spremenjeno definicijo navzočnosti, katere se ne pojmuje več izključno v povezavi s fizično komponento, ampak je slednja vezana na komunikacijo, ki se lahko odvija tudi virtualno (Ito v Rheingold 2004: 5). Za mobilno kulturo je torej značilno, da kraj in čas srečanja nista načrtovana v naprej, ampak se o njiju individui sprti dogovarjajo. Življenje individuv posledično postaja manj vezano, saj se o stvareh lahko sprti dogovarjajo glede na trenutne okoliščine, kar nadaljnje omogoča možnost »prožnih srečanj« (Maenpaa v Rheingold 2004: 194).

Kljub občutku svobode in fleksibilnosti pri organiziranju individuovega življenja, ki ju prinaša spremenjeno doživljanje časa in kraja, pa slednji pri individuih povzročata občutek nenehne zaposlenosti in pomanjkanja časa. »Družba čas dojema kot nekaj, kar mora biti zapolnjeno do zadnje sekunde, in tako uniči pozitivne vidike izgubljenega časa, ki bi ga lahko zapolnili z razmišljanjem, morebitnimi dogodivščinami, opazovanjem dogodkov, zmanjševanjem enoličnosti svojega bivanja, itd.« (Fortunati v Rheingold 2004: 193). Poleg občutka nenehne zaposlenosti in nezmožnosti ločevanja delovnega časa od prostega, je individuum z uporabo mobilnih telefonov nenehno na razpolago drugim, ki lahko v vsakem trenutku in vsaki situaciji posežejo v njegov osebni čas. Mobilnost, ki naj bi individuu omogočala fleksibilnost v prostoru in času, se v tem primeru izkaže za paradoksalno. Individuum postane ujetnik svoje lastne fleksibilnosti in zaradi

konstantne dosegljivosti tudi ujetnik prostora in časa. Že res, da postaja osvobojen od prostorskih in časovnih omejitev, a je obenem lahko tudi konstantno moten zaradi virtualne navzočnosti drugih ob nepravem času in na nepravem mestu.

Zaradi spremenjenega doživljanja kraja in časa prihaja tudi do preobrazbe občutka pripadnosti. Slednji se zaradi privatizacije komunikacije na javnih prostorih in možnosti vključevanja v virtualni prostor, navezuje na virtualno navzoče individue, zaradi česar prihaja do razvrednotenja pravil komunikacije na javnem mestu in medčloveške komunikacije nasploh. Dajanje prednosti virtualni komunikaciji in odsotno navzočim individuom pred spoštovanjem zasebnosti fizično prisotnih oseb po mnenju L. Fortunati ne upošteva pravil vljudnosti v medčloveški komunikaciji in vodi v degeneracijo medosebnih odnosov, saj bodo ljudje /.../ »brez nasmeška hodili drug mimo drugega« (Fortunati v Rheingold 2004: 195). Posledica takšnega stanja je emocionalna brezbržnost, saj postane za individua zadovoljevanje lastnih želja in interesov njegov edini smoter in spoštovanje drugih ljudi nepomembno.

4.6 UPORABA MOBILNIH TELEFONOV NA JAVNIH PROSTORIH

Mobilni telefoni postajajo tako razširjena oblika tehnologije, da njihova uporaba skorajda nikjer več ni pogojena s »primernim« časom in »ustreznim« prostorom. Mobilni telefoni vse bolj vdirajo v skupni, javni prostor in vršijo vsiljen pritisk na vse fizično udeležene individue v danem prostoru. Da individue uporaba mobilnih telefonov v prostorih, kot so avtobus, dvigalo, restavracija, kulturne ustanove in stranišče, motijo, kažejo raziskave (Klamer in Mante-Meijer v Ling 2004: 123), ki so pokazale, da je za dve tretjini anketiranih uporaba mobilnih telefonov moteča do drugih prisotnih. Na aktualnost problematike uporabe mobilnih telefonov na javnem prostoru kaže tudi podatek, da je tovrstna dimenzija uporabe mobilnih telefonov, poleg uporabe pri najstnikih, ena izmed najbolj raziskanih tematik. Eden izmed razlogov, so poleg proučevanja družbenih posledic takšne uporabe, tudi njeni učinki na emocionalno doživljanje in odzivanje individuov.

Čeprav smo zgoraj dejali, da večino ljudi moti uporaba mobilnih telefonov na javnih prostorih, lahko obenem rečemo, da se z vedno širšo in pogostejšo uporabo mobilnih telefonov na javnih

prostorih spreminjajo tudi navade ljudi. Te se v večini primerov kažejo v obliki »raztezanja« prej družbeno pričakovanih manir. Kar je bilo prej nevljudno in moteče, sedaj postaja običajno in nemoteče. Uporaba mobilnih telefonov na javnih prostorih je postala del vsakdanjega življenja in družbeno sprejemljivo vedenje celo pri obredih, ki naj bi veljali za svete, kot je na primer pogreb. Filipincem se pošiljanje SMS sporočil med bedenjem pri pokojniku naj ne bi zdelo več neolikano (Arnold v Rheingold 2004: 159). Čeprav veliko ljudi opredeljuje telefonski pogovor v restavracijah kot moteč, je pogosto zaznati ljudi, ki v restavraciji svojo pozornost namesto drug drugemu posvečajo svojim mobilnim telefonom. Zasebni pogovori preko mobilnih telefonov na javnih mestih danes postajajo neizbežni del vsakdanjega življenja.

4.6.1 MOBILNI TELEFON KOT MOTEČ ELEMENT POVEZOVANJA IN LOČEVANJA

Uporaba mobilnega telefona pri uporabniku velikokrat vzbuja pozitivne občutke, medtem ko lahko istočasno pri ostalih fizično prisotnih individuih, ki z uporabnikom delijo skupni prostor, povzroča občutek nelagodja. Pogovor na javnem mestu oziroma v prostoru, kjer so prisotni tudi drugi individui, zna biti za slednje moteč iz več razlogov. Uporaba mobilnega telefona lahko istočasno generira proces povezovanja in proces razločevanja oziroma izključevanja: s tem, ko medsebojno povezuje osebe, ki so (virtualno) vključene v telefonsko komunikacijo, iz slednje izključuje vse ostale individue, ki so tam fizično prisotni. Kot pravi E. Goffman (v Rheingold 2004: 27): »Pogovor živi sam zase /.../«, kar pomeni, da so osebe, ki so z uporabnikom navzoče v skupnem fizičnem prostoru, istočasno od njega virtualno ločene. Povedano drugače, ko komuniciramo z drugimi, izključujemo tiste, s katerimi trenutno smo. Ali kot pravi Itova, je »izključevanje druga plat medalje druženja« (Ito v Rheingold 2004: 28).

Splošno gledano se problematika uporabe mobilnih telefonov na javnem prostoru nanaša na tri področja, in sicer: prvič, na najširše, družbeno področje, ki vključuje širok krog norm ustreznega vedenja; drugič, na področje medosebnih interakcij, ki vključuje izbiro pozornosti med fizično in virtualno prisotnostjo in tretjič, na področje osebnega, notranjega odziva individua, kot je občutek zadrege (Ling 2004: 125). O tem podrobneje pišem v naslednjih poglavjih.

4.6.1.1 *NORMATIVNA PRIČAKOVANJA IN GLASNO GOVORJENJE*

Uporaba mobilnih telefonov na javnem prostoru je v povezavi z normativnimi pričakovanji drugih fizično prisotnih individuov in temelji na razumevanju javnih prostorov kot javnih in zasebnih obenem. Prostor kot npr. restavracija je javna domena, vendar postanejo posamezni deli tega prostora (npr. stoli in mize) začasna zasebna domena individuov; slednjo si v času uporabe mobilnih telefonov lastijo na brezobziren način, to je način neupoštevanja ostalih fizično prisotnih individuov. Vendar je uporaba mobilnega telefona v restavraciji ali drugem javnem prostoru vedno pogojena s prisotnostjo ostalih individuov. Njegova uporaba se smatra za kršitev v trenutku, ko pravica enega poseže na prag drugega in ogrozi njegov položaj. Kljub temu, da so individui razvili številne načine preprečevanja občutka zadrege v primeru nepričakovanih situacij ali zvokov, se uporaba mobilnih telefonov še vedno smatra za motečo. Zvonjenje in pogovor, ki sledi, povzročata težave pri ohranjanju atmosfere v prostoru oziroma rušita vzpostavljeno emocionalno vzdušje. Poleg samega zvonjenja, je problematično predvsem glasno govorjenje. Individui naj bi po mobilnih telefonih nasploh govorili glasneje kot sicer. Razloge za to lahko iščemo v odsotnosti neverbalne komunikacije oziroma v potrebi po nadomeščanju le-te z različnim tonom ali različno jakostjo glasu (Rutter in drugi v Ling 2004: 129). Primer verbalne govorice namesto telesne je na primer uporaba medmetov (»uh« ponazarja odmik pogleda, »aha« ponazarja prikimavanje, itd.). Potreba po glasnem govorjenju, ki pri ostalih fizično prisotnih lahko povzroča emocionalno nelagodje, je posledica bodisi doživetega emocionalnega doživljanja individua (ta z glasnim govorjenjem lahko nekaj uprizarja ali poudarja ali pa je močno zatopljen v pogovor in je pozabil na okolico), lahko pa je tudi posledica priučenega vedenja in tehničnih napak ali motenj, ki producirajo glasno govorjenje (Ling 2004: 130). Zdi se, da bolj kot sama praksa telefoniranja na javnem prostoru, individue moti način njenega prakticiranja. Glasen pogovor ni samo ignoranten in moteč sam po sebi, ampak pomeni tudi vdor v zasebnost drugih individuov in njihovo integriteto. Učinki in posledice uporabe mobilnega telefona se torej odražajo predvsem v emocionalnih odzivih fizično prisotnih individuov, ki jim glasni telefonski pogovori povzročajo emocionalno nelagodje.

4.6.1.2 KOLEKTIVNO UPRAVLJANJE MOBILNE KOMUNIKACIJE

Drugače je pri uporabi mobilnega telefona na področju medosebnih interakcij, kjer individui aktivno sodelujejo in participirajo pri ohranjanju emocionalnega vzdušja in ravnovesja. Mobilni telefon v tem primeru producira novo dimenzijo upravljanja medosebnih interakcij s tem, ko skuša uravnavati način vključevanja in izključevanja fizično prisotnih individuov v pogovor s fizično oddaljenim (virtualnim) individuom. Za to so potrebne določene socialne veščine hitrega odzivanja na spremenjeno situacijo in sposobnost improviziranja, pri čemer igrajo pomembno vlogo tako govoreči individuom kot fizično prisotni individui, ki so z njim v interakciji. Povedano drugače, klic oziroma pogovor po mobilnem telefonu ni vezan samo na interakcijo individuov, ki so v pogovor aktivno vključeni, ampak pomeni kolektivno interakcijo vseh fizično prisotnih individuov. Da bi kar najbolje ohranili emocionalno ravnovesje, mora tisti, ki prejema klic, to ostalim nakazati in se od njih distancirati, drugi pa mu morajo biti pri tem v oporo in mu pomagati pri ohranjanju ravnovesja v spremenjeni situaciji na način, da se od pogovora tudi sami distancirajo in umaknejo pogled. S tem omogočijo, da individuom sproščeno in neobremenjeno sprejme klic. Gre za paralelni umik, pri katerem igra pomembno vlogo sposobnost prilagoditve individuov na spremenjeno situacijo in sposobnost razumevanja spremenjenih okoliščin. Slednje pomeni, da so fizično prisotni individui tekom pogovora »na čakanju« in po pogovoru ponovno dobijo prejšnji status. Ne gre torej za emocionalno ignoranco, ampak zgolj za kratkoročno emocionalno distanco. Poleg priprave na sprejem klica in pogovora samega, je pomemben tudi njegov zaključek, ki govorečega individua iz virtualnega konteksta ponovno umesti v fizični kontekst in predhodno ustvarjeno emocionalno sfero. Da je to mogoče, je potreben poseben proces predvsem besedno ustreznega zaključevanja klica, s čimer se fizično soprisotnim individuom poda jasen znak, da odpravijo prej vzpostavljeno emocionalno in telesno bariero ter govorečega ponovno sprejmejo medse. Za uspešnost tovrstne kolektivne interakcije je nenazadnje pomembno tudi opravičilo govorečega, s katerim se ostalim oddolži za nastalo emocionalno in fizično bariero (Ling 2004: 131-138). Za uspešnost medosebne interakcije med uporabo mobilnega telefona je zato pomemben spontan in hiter emocionalni odziv na dano situacijo, s čimer se prepreči morebitni občutek emocionalnega nelagodja tako za govorečega individua kot za ostale.

4.6.1.3 VSILJENO PRISLUŠKOVANJE IN ZADREGA

Če je uporaba mobilnega telefona na področju medosebnih interakcij skoncentrirana predvsem na pomen ohranjanja emocionalnega ugodja vseh fizično prisotnih, ki v interakciji sodelujejo, je tretje področje uporabe mobilnega telefona usmerjeno predvsem v način destrukcije emocionalnega ugodja in integritete fizično prisotnih individuov pri pogovoru. Gre za to, da je občinstvo poslušalcev pogovora po mobilnem telefonu na javnem mestu običajno širše, kot se zdi. Ker so ostali kot poslušalci v pogovor vključeni nesamovoljno, lahko rečemo, da so izpostavljeni vsiljenemu prisluškovanju, ki jim lahko nemalokrat povzroči občutek zadrege. Pri tem se zdi zanimivo dejstvo, da se zadrega, ki običajno nastopi pri aktivno udeleženih individuih v določeni situaciji kot posledica nekompetentnosti igranja določene družbene vloge ali spodletelega poskusa idealne samoprezentacije, tu pojavlja pri pasivno udeleženih individuih, ki so v zadregi zaradi drugega in ne zaradi sebe. V zadrego jih spravlja govoreči individuum, ki jih je (nenamerno) prisilil k prisluškovanju. Prvič so v zadregi zaradi njega samega, drugič zaradi celotne situacije in nenazadnje tudi zaradi potencialne možnosti, da bo po končanem pogovoru v zadregi tudi govoreči individuum. Vzrok tovrstne zadrege izhaja iz individuove identitete, ki je v tem primeru ogrožena na podlagi identifikacije z nelagodno situacijo oziroma s tem, ko je individuum razcepljen med pričakovano in nezaželeno identiteto (Ling 2004: 140-142).

Navsezadnje se lahko občutki nelagodja ali celo užaljenosti porodijo tudi zaradi različnih gest, ki jih individui izvajajo tekom pogovora po mobilnem telefonu. Izvajanje različnih gest je povezano z dejstvom, da se uporabniki mobilnih telefonov v trenutku pogovora istočasno nahajajo v dveh prostorih: v fizičnem in virtualnem prostoru. Posledično imajo zaradi tega možnost, da se zavestno odločijo nadeti obraz, ki je drugačen od tistega, ki ga imajo v fizičnem prostoru, ali pa to naredijo nezavedno. Običajno se »fizični« obraz individua ne ujema z »virtualnim« oziroma si slednjega pred telefonskim pogovorom individuum uredi, kar pomeni, da si »...obraz 'nadevamo' za javnost, to pa vzbudi občutek, da je novi obraz lažen in da je bil nemara lažen tudi prejšnji obraz« (Palen in drugi v Rheingold 2004: 27-28). Če opazujemo ljudi, lahko tudi sami hitro opazimo, da ljudje tekom pogovora, zlasti pred ali po pogovoru pogosto spremenijo svoje obrazne geste ali svoj ton glasu. Običajno se zdijo prijazni, presenečeni in nasmejani. Ko pogovor mine, pogosto mine tudi njihovo trenutno razpoloženje. Emocije in razpoloženja postajajo z

uporabo mobilne tehnologije tudi same mobilne oziroma so podvržene nenehnim spremembam, ki pa se pogosto kažejo zgolj kot način zavestnega in kontroliranega emocionalnega upravljanja in ne kot del pristnega doživljanja individua. Seveda pa so možni tudi obratni odzivi. Uporaba mobilnega telefona pri individuih pogosto vzbudi tudi pozitivno razpoloženje in emocije.

4.7 MOBILNI TELEFON - PRIMER AFEKTIVNE TEHNOLOGIJE

Kot je razvidno iz predhodno omenjenih ugotovitev in raziskav posameznih avtorjev, se uporaba mobilnega telefona v veliki meri povezuje z individuovimi emocijami oziroma vpliva na njegovo emocionalno vedenje in doživljanje. Povezava med mobilnimi telefoni in emocijami se po A. Lasen (2006: 1-8) kaže na različne načine. Uporaba mobilnih telefonov ni omejena samo na informativno sporočanje, ampak lahko služi tudi emocionalno nabiti komunikaciji oziroma kot orodje za posredovanje občutkov in emocionalnih stanj. Z uporabo storitev mobilnih telefonov, kot so na primer tekstovna ali slikovna sporočila, individui ohranjajo odnose s svojimi najbližjimi oziroma poudarjajo pomen občutka povezanosti in bližine. V tej povezavi torej uporaba mobilnih telefonov pogosteje kot negativne, vzbuja pozitivne emocije, ki se izražajo preko smeha, nasmejanega obraza in afektivne komunikacije med ljubimci ali družinskimi člani. Poleg tega tudi telesni izrazi teh stanj, denimo nasmeh na obrazu, običajno trajajo dlje, kot sam pogovor in tako dalje vplivajo na emocionalno razpoloženje in vedenje individua.

Na svoje mobilne telefone - aparate so lastniki običajno tudi močno emocionalno navezani. Poleg tega, da so z mobilnim telefonom nenehno v fizičnem kontaktu in ga imajo vedno pri sebi, ga nekateri nosijo tudi okoli vratu kot nakit ali se z njim ukvarjajo celo takrat, ko govorijo z drugimi iz oči v oči. Emocionalna navezanost pa ni vezana samo na telefon kot objekt, ampak tudi na njegovo vsebino, kot so številke, sporočila, slike. Že sama množica shranjenih števil individuu daje občutek nenehne prisotnosti teh oseb v njegovem življenju. Po drugi strani tudi brisanje katere izmed števil iz telefonskega adresarja ne pomeni samo fizičnega opravlila, ampak ima simbolni in emocionalni pomen. Simbolizira pozabo osebe, ki ji številka pripada, pomeni izbris osebe iz individuovega emocionalnega in družabnega življenja. Da je emocionalna navezanost na mobilni telefon močna, pričajo tudi emocije jeze, žalosti in frustracije, ki se pojavijo pri individuu v primeru fizične odtujitve od telefona, kot je na primer izguba, kraja in pozaba telefona oziroma

v primeru tehničnih težav, ki onemogočajo delovanje telefona. Nezmožnost individua opraviti klic v želenem trenutku postaja danes neznosna nadloga, ki lahko individua onesreči, povzroči pri njem paniko in anksioznost. Po drugi strani naj bi uporaba mobilnega telefona zmanjševala stres, ker individuom omogoča časovno in prostorsko fleksibilnost (Lasen 2006: 1-6).

Nenazadnje uporaba mobilnega telefona omogoča tudi izražanje emocij v trenutku, ko se le-te pri individuu pojavijo, zato lahko mobilne telefone pojmujeemo kot obliko intimne tehnologije. Pri tem imajo pomembno vlogo zlasti SMS sporočila, ki omogočajo romantičen način komunikacije. S pisanjem ali z branjem SMS sporočil se ustvarjajo nove priložnosti za emocionalna doživetja, ki k rutinski vsakdanji komunikaciji dodajo emocionalno intenziteto. Splošno gledano, pa ima individuum z uporabo mobilnih telefonov možnost bodisi lažjega izražanja emocij ali lažje kontrole nad njimi (Lasen 2006: 2, 5).

5. LAŽNI OBČUTKI IN KRITIČNI POMISLEKI O UČINKIH NOVE TEHNOLOGIJE

»V resnici bo človek z navidezno resničnostjo izgubil naravni svet in zgrešil duhovnega.«
(Buddemeier 1996: 91).

Skupina Critical Art Ensemble (1999: 4) govori o današnji dobi novih tehnologij kot o »tehnoutopičnem spektaklu«, v katerem ima tehnologija zgolj navidezno uporabno vrednost. To ponazorijo na primeru petih utopičnih obljub, ki nam jih ponuja elektronska tehnologija, ter s svojimi ocenami družbene svobode in družbenih sprememb, ki naj bi jih ta tehnologija prinesla, kot iluzornih. Možnosti, ki jih uporaba tehnologije ustvarja, so neomejene in privlačne, a so zato posledice toliko bolj neprijetne in neosvobajajoče. Virtualno telo nam ponuja veliko možnosti, saj lahko z njim eksperimentiramo na vse mogoče načine in počnemo stvari, ki v fizičnem svetu niso izvedljive ali pa nam niso dosegljive. Daje nam možnost nenehnih sprememb in s tem občutek svobode, a je cena za slednjo lahko njeno popolno nasprotje, to je izguba individualne suverenosti. Virtualno telo se zaradi računalniške tehnologije, ki je sposobna memorizirati ogromno količino podatkov in z njimi operirati, spremeni v telo podatkov, kjer nobena individuova lastnost ne ostane več skrita, ker je lahko sleherni individuum pod nenehnim nadzorom. Gre torej zgolj za lažni občutek svobode.

Občutek udobja je naslednji, ki ga tehnologija generira, a je prav tako lažen. Če nam tehnologija po eni strani olajšuje življenje, nam ga po drugi strani otežuje. Tehnologija je nadomestila marsikatero delo oziroma ga je olajšala, vendar je inividuom istočasno povzročila še več dela, saj njena uporaba ni več vezana samo na delovno okolje.

Naslednja utopična obljuba, ki je pomembna predvsem z vidika emocij, je obljuba skupnosti oziroma lažni občutek družabnosti, ki se poraja z uporabo računalniške tehnologije. Tekstualno posredovana komunikacija in izkušnje naj ne bi pripomogle k zbližanju individuov, pač pa naj bi bile zgolj odraz vedno večje odtujitve med individi, ki so fizični stik zamenjali z virtualnim. Z lažnim občutkom družabnosti se povezuje četrta utopična obljuba, obljuba demokracije, ki temelji na enakosti vseh uporabnikov svetovnega spleta in možnosti vsestranskega navezovanja stikov z drugimi. Ne glede na dane možnosti virtualnega sveta ostaja individuum pasiven in omejen z vsakdanjim svetom. Če lahko na primer svoje želje iz realnega sveta realizira v virtualnem, jih

obratno velikokrat ni zmožen. Drugi vidik, ki nakazuje lažni občutek demokracije, je transparentna uporaba svetovnega spleta, ki naj bi delovala sama proti sebi, ker ljudi ne spodbujajo kreativnosti, ampak k homogenizaciji. To si lahko razlagamo s pomočjo Baumanovega pojmovanja doživljanja svobode individua (2002: 281), ko pravi, da individuov način izražanja običajno vedno temelji na nepopolni obliki svobode izražanja, ki se ji odpove v korist skupnosti, in zaradi katere je onemogočena možnost uresničevanja novih ciljev in koristi.

Nenazadnje računalniška tehnologija tudi ne prinaša ničesar novega v smislu nove kolektivne zavesti, ki bi delovala na ravni duhovnega razvoja in kvalitete za skupno dobro. (Critical Art Ensemble 1999: 54-70) Množica informacij in številna raznolikost pogledov oziroma nasprotujočih mnenj onemogočata družbeni konsenz, ki bi temeljil na skupni koristi. Virtualna globalna politika poteka mimo vlad nacionalnih držav, prostor tehnološke intermediarne sfere med politiko in zasebnostjo pa se banalizira zaradi pluralizma in svobode izražanja (Bauman 2002: 280-282).

Tudi Paul Virilio ima na uporabo svetovnega spleta kritičen pogled, saj meni, da slednja ubija človeško fizično telo in emocionalno globino. Pri tem se med drugim opira tudi na svetopisemsko tematiko, ki izhaja iz ideje, da »spoznati drugega pomeni ljubiti«, kar v dobi računalniško posredovane komunikacije ni več mogoče. Zaradi tehnološko posredovanih občutkov in s tem tudi fizičnega užitka, naj bi človek izgubljal stik s svojim telesom in posledično stik s samim seboj, kar naj bi se med drugim odražalo tudi v njegovem pasivnem in inertnem delovanju. Individuum sam po sebi postane razvrednoten, ker je informacija postala njegova edina prisposoba telesne realnosti in njegov edini «volumen». Izguba stika s čutno realnostjo je pripeljala do paradoksa, da se »za izmenjavo združujemo na daljavo«. (Virilio 1995: 112)

Na negativne učinke svetovnega spleta in z njim povezane virtualne resničnosti, ki slabijo in siromašijo individuovo emocionalno življenje, nadaljnje opozarja avtor H. Buddemeier. Virtualna resničnost naj bi individua slabila, ker od njega ne terja nikakršnih naporov, ampak mu nudi le občutek neke višje izpolnitve. Buddemeier je mnenja, da je to zgrešen način preganjanja notranje praznine v individu, saj naj bi virtualni svet temeljil na iluzoričnem zadovoljevanju potreb. Slednji zaradi svoje narave delovanja otežuje globlja doživetja, vendar obenem individu onemogoča, da bi to sam tudi sprevidel. Aktualna ideja virtualne resničnosti je, da predstavlja

nadomestek vsakdanji resničnosti in s tem možnost, da se le-tej izognemo, s tem pa tudi morebitnim težavam, ki nas v njej obremenjujejo. S tem je povezan tudi notranji razvoj individua, ki naj bi postajal vedno bolj ohromljen, kajti virtualni svet individuu vedno znova nudi nove možnosti in izbire, kar posledično pomeni, da individuum v vsakdanjem svetu nikoli ne občuti nuje, da bi začel delati na sebi, svojih emocijah in tako prepoznal svoje pomanjkljivosti. (Buddemeier 1996: 85, 89, 101)

Za življenje v virtualnih svetovih sta pomembni dve značilnosti, ki kažeta na krhkost virtualnega življenja in problematizirata njegov »resnični« obstoj. Prvič, v vsakem trenutku lahko napaka v programu ali opremi izniči vse in drugič, takoj, ko odvrnemo pogled od opazovanega, slednje izgine v nič, zato Buddemeier (1996: 90, 92) meni, da je občutek, ki daje virtualni resničnosti podobo vsakdanjega sveta, lažen, kajti individui, ki se v njej pojavljajo, služijo zgolj kot sredstvo za doseganje namena, ki je v tem, da zadrževanje v virtualnem svetu naredijo zanimivo. Iluzija o virtualni resničnosti naj bi po mnenju Buddemeierja najbolj ogrožala druženje in medosebni pogovor, saj se individui s pomočjo pogovora ne trudijo nesebično spoznati notranjost sočloveka in njegovih občutkov, ampak skušajo zgolj stopati v bitja in stvari ter posegati po neki višji realnosti, ne da bi pri tem razmišljali o smislu tega početja. (Buddemeier 1996: 101-102)

Kljub temu, da se življenje znotraj virtualnega prostora zdi privlačno, ker individuu nudi zadovoljevanje želja brez soočenja s fizičnim, zunanjim svetom, Buddemeier (1996: 99) meni, da je v svoji osnovi napačno. Pri tem ni toliko pomembno dejstvo, da je ideja virtualnega življenja napačna, kot je pomembno dejstvo, da kljub svoji napačnosti deluje. Vzrok tega naj bi bila izguba individuovega zaupanja v samega sebe in lastne zmožnosti. To pomeni, da tisto, kar lahko elektronski medij ponudi individuu, slednji ne bo niti iskal v vsakdanjem življenju.

Rheingold (2004:185) opozarja na tri področja človekovega življenja, ki lahko postanejo ogrožena zaradi uporabe novih tehnologij. To so svoboda, kakovost življenja in človekovo dostojanstvo. Pri pojasnjevanju tovrstnih posledic in njihovih vzrokov se opira predvsem na M. Foucaulta in J. Ellula. Oba avtorja vidita problem učinkov tehnologije v tem, da individui slednjo ponotranjijo in se ji popolnoma prilagodijo, s čimer sami ustvarjajo pogoje za njeno moč. Večjo nevarnost kot nadzor, ki enim individuum daje moč in drugim vsiljuje določeno vedenje,

predstavlja nevarnost, da individui nadzor oziroma določeno obliko vedenja ponotranjijo in s tem nezavedno dopustijo, da ta doseže vse pore njihovega življenja. Tehnologija je človeku dala moč, mobilnost in fleksibilnost, hkrati pa mu je zaradi svojega načina delovanja, ki temelji na kvantifikaciji, mehanizaciji in digitalizaciji, odvzela pristnost in spontanost življenja. Takšen način delovanja zaradi človekove nezmožnosti, da bi se pred njim obvaroval, ogroža človekovo kvaliteto življenja in predstavlja nevarnost, da bi zgoraj omenjeni tehnološki procesi delovanja posegli na področje »/.../ samih kod življenja in procesov biološke evolucije, biokemije misli in čustev in ustvarjanja umetnih oblik življenja, popolnoma ločenih od vsega telesnega.« (Rheingold 2004: 199) S tem, ko individui svoje življenje podrejajo simbiotični interakciji s tehnologijo, postajajo vedno bolj mehanični in vedno manj človeški. Na mehanična orodja se začnejo odzivati enako kot na ljudi in mehanične napake začnejo pojmovati za človeške. To posledično vodi do zmotne presoje o drugih ljudeh ali družbenih okoljih ter ogroža človekovo dostojanstvo in vrednote, ki jih ni mogoče meriti in mehanizirati. (Rheingold 2004: 192, 199)

Da nove tehnologije ne pomenijo nujno dodatne možnosti širjenja družabnosti oziroma vodijo celo do večje stopnje emocionalne brezbriznosti do sočloveka, kaže tudi uporaba mobilnih telefonov. Mobilni telefoni lahko krepijo, ohranjajo in izpopolnjujejo družabne in emocionalne vezi individuov, vendar je njihova vloga običajno omejena na ozek krog že predhodno konstruiranih interakcij in odnosov med individui. Mobilni telefoni tako običajno ne prispevajo k ustvarjanju novih interakcij in konstruiranju širšega, raznovrstnega socialnega omrežja, ampak zgolj ohranjajo povezanost podobno mislečih individuov in s pomočjo simbolne oziroma ritualne funkcije uporabe telefona skrbijo za izkazovanje medsebojne solidarnosti. Zaradi tovrstnega načina uporabe prihaja do t.i. »balkanizacije družbenih interakcij« oziroma do primerov t.i. »obzidanih skupnosti« (ang. »walled communities«), ki so produkt uporabe mobilnih telefonov (Ling 2004: 192). Mobilni telefoni se namreč pogosto uporabljajo za pošiljanje kratkih in hitrih sporočil bližnjim prijateljem. Uporabljajo se torej za krepitev že tako ali tako trdno konstruiranih medosebnih vezi in ne prispevajo h krepitvi šibkejših vezi. Istočasno, ko krepijo že obstoječe vezi, slabijo individuovo zmožnost ustvarjanja novih družbenih in emocionalnih vezi z drugimi individui. Interakcija, ki se v danem trenutku odvija denimo preko SMS sporočil, je usmerjena samo na individuu (emocionalno) najbližje osebe, s katerimi v tistem trenutku deli skupni virtualni prostor. Gre za virtualno oziroma odsotno navzočnost individua, ki svoj čas namesto

fizično prisotnim individuom namenja virtualno navzočim individuom. Predvidevamo, da ima intenzivna vključenost individa v tovrstni način interakcije negativne učinke na njegovo zmožnost konstruiranja neobvezujočih in raznolikih vezi z ostalimi fizično navzočimi individui, s katerimi si v danem trenutku deli skupni prostor oziroma preživlja skupni čas. Individuum v večini primerov uporabe mobilnega telefona postane nepozoren do drugih fizično navzočih ljudi. Ling paradoksalni fenomen uporabe mobilnega telefona, ki povezuje in obenem razločuje, imenuje »civilizacijski učinek v 'neciviliziranem' svetu« (Ling 2004: 192). Gre za odkmik individua iz javnosti v zasebnost. Povedano drugače, individuov odkmik iz javnosti v zasebnost pomeni naraščajočo obliko izključenosti individua iz javne sfere družabnosti in naraščajočo obliko osredinjanja na osebno, intimno sfero individuovega virtualno interaktivnega življenja (Riviere in Licoppe v Ling 2004: 191). To ima negativne posledice tudi na individuovo družabno in emocionalno življenje. Tisto, kar javno sfero dela vznemirljivo, so nepredvidljive, nenačrtovane, spontane interakcije med individui (Jacobs v Ling 2004: 193). Kljub temu, da vse niso prijetnega značaja, ohranjajo vitalnost javnega življenja in individuovega emocionalnega doživljanja. Individua soočajo z izkustvi neposrednih in trenutnih okoliščin ter situacij in ga vanje hote ali nehote aktivno fizično in emocionalno vključujejo. Individui so na javnih prostorih na splošno minimalno družabni, pa vendar so, npr. mimoidočega vprašajo za pot ali uro. Z uporabo informacijsko komunikacijske tehnologije obstaja nevarnost, da bi se še tako minimalna pripravljenost individuov do medsebojne družabnosti in emocionalno toplih medosebnih odnosov na javnih prostorih povsem izgubila, individui pa bi emocionalno otopeli oziroma bi postali emocionalno hladni do (mimoidočih) soljudi, njihovih življenjskih zgodb in situacij vsakdanjega življenja. Ali kot pravi Ling, življenje v »zazidanem svetu« vodi do izgube individuove empatije in njegove zmožnosti doživljanja drugih sfer življenja (Ling 2004:193-194).

Poleg tega naj bi bili individui zaradi vedno dostopne in priročne uporabe informacijsko komunikacijskih tehnologij tudi manj naklonjeni učenju socialnih veščin, zato obstaja verjetnost, da postanejo nekompetentni in nezmožni opravljanja svojih družbenih vlog oziroma nezmožni soočanja z nepredvidljivimi, nenačrtovanimi situacijami. Zaradi uporabe mobilnih telefonov in možnosti nenehnega naslanjanja na pomembne druge naj bi postali nesamostojni in nezmožni lastne refleksije (Geser 2002: 13).

Kakorkoli, tehnologija sama po sebi ni izvor negativnih posledic in iluzij, je pa prepogosto pojmovana kot pripomoček (nujno) bolj produktivnega delovanja oziroma je pogosto uporabljena brez razmisleka o smislu njenega delovanja. Ljudje so pretirano obremenjeni s pojmovanjem tehnologije kot napredka, ki služi ljudem, zato se mora – s te perspektive - njeno delovanje vedno bolj izpopolnjevati. Pojmovanje odnosa med tehnologijo in človekom, ki temelji zgolj na vprašanju, kaj lahko s tehnologijo naredimo za ljudi, pri tem pa pozabljamo na ljudi same oziroma na to, kaj lahko tehnologija naredi ljudem samim, je problematično in zgrešeno. Kritičnega razmisleka so potrebni tudi nadaljnji cilji tehnoloških raziskav, ki so usmerjeni v oblikovanje tehnologije, ki bo sposobna zaznavati naše vedenje, se z nami sporazumevati in prepoznavati naše razpoloženje. V zvezi s t. i. intimno tehnologijo so potrebni tako tehnični kot moralni in etični razmisleki o tem, kaj lahko postanemo s pomočjo tega, kar si želimo ustvariti. (Krueger v Rheingold 2004: 89-99) Pri tem se zdi ključnega pomena poudarjanje človeškega dejavnika, ki bi moral biti na prvem mestu tako na področju človekove inteligence kot na področju človekovega dostojanstva, ki v prvi vrsti izvira iz tega, da ima vsak individuum možnost nadzora nad svojim okoljem. (Mann v Rheingold 2004: 107)

6. SKLEP

Ljudje so ob stran vsakdanjega fizičnega sveta že od nekdaj postavljali virtualni svet in se z njim identificirali. Med drugim je takšen primer tudi literatura (Buddemeier 1996), v kateri oživijo in individua - bralca čustveno prevzamejo številne fizično neprisotne (izmišljene) osebe, stvari in dogodki. Ključni element, ki tem osebam, stvarem in dogodkom v virtualnih svetovih daje njihovo »realno« podobo, je individuova domišljija. Človeški element torej še vedno ostaja ključnega pomena in je nenadomestljiv. Lahko bi dejali, da v vsakdanjem svetu pogosto ostaja neizrabljen in pozabljen. Človek je v vsakdanjem svetu pogosto ujetnik samega sebe, svojih miselnih kalupov in družbenih pričakovanj, kajti v virtualnem svetu se je teh pripravljen (in željan) osvoboditi. To mu med drugim omogoča samo (virtualno) okolje. To je – vsaj kar zadeva računalniški prostor - zaradi odsotnosti fizičnega elementa in možnosti anonimnega delovanja manj pogojeno z normativnimi in socialnimi elementi oziroma je zaradi odsotnosti neposrednega interaktivnega srečanja iz oči v oči nasploh bolj sproščeno in emocionalno manj obremenjujoče. Zanimivost virtualnega sveta pa je nenazadnje v tem, da je, zaradi odsotnosti fizičnega elementa nujno potrebna tudi domišljija, kajti »realne« podobe tekstualno posredovane komunikacije zaživijo šele v mislih vsakega individua. Emocionalna stanja brez telesnega dotika ali fizične podobe se vzbudijo šele s pomočjo individuove domišljije. Bistvo življenja in intenzitete emocionalnega doživljanja se torej skriva v ljudeh samih, saj so navsezadnje oni tisti, ki stvarem, osebam ali dogodkom dodelijo njihovo vrednost, se z njimi identificirajo in se nanje emocionalno navežejo. Morda je ravno neskončna možnost uporabe domišljije, ki jo dovoljuje virtualni prostor, tista, zaradi katere se zdi virtualno življenje privlačnejše od vsakdanjega. Slednje je namreč v veliki meri omejeno s fizičnimi in normativnimi dejavniki, ki individua pogosto omejujejo v njegovi domišljjski ustvarjalnosti.

Tehnologija svetovnega spleta in mobilnih telefonov je individuu olajšala življenje na marsikaterem področju, a človeka ne bo mogla nikoli popolnoma nadomestiti, saj je potreba po fizični bližini in dotiku ljudem prirojena in nujno potrebna za pozitivno usmerjen emocionalni razvoj. Ker pa si danes življenja brez tovrstne tehnologije ne moremo predstavljati, saj je le-ta prisotna na vseh področjih družbenega življenja, jo je zaradi lažjega prilagajanja družbenim spremembam smiselno dobronamerno sprejeti v čim širšem obsegu, vendar obenem ohraniti

kritično distanco do njene vsemočnosti, predvsem na področju ohranjanja kvalitete medosebnih odnosov in emocionalnega zadovoljstva. Potrebno je razumeti, da uporaba svetovnega spleta in mobilnih telefonov služi zgolj kot tehnološko orodje za lažjo komunikacijo in ne kot nadomestilo ali zagotovilo za kakovostne odnose. Slednje je odvisna samo od individuov in od njihovih zmožnosti vzpostavljanja kakovostne komunikacije, pri čemer so te zmožnosti odvisne od uspešnega delovanja vzgojno izobraževalnih institucij in uspešne socializacije samih individuov. Čeprav velja, da se s kvantiteto ruši kvaliteta, in je, kot pravi Z. Milivojević (v Mihajlović 2006: 28), »za kakovost potreben čas /.../, medtem ko je »logika sodobnega komuniciranja prav v njegovi hitrosti«, pa po A. Trampužu ne moremo poenostavljeno sklepati, da uporaba nove tehnologije vodi k medčloveški odtujenosti. Težave povezane z oblikovanjem dobrih medosebnih odnosov in zadovoljivega emocionalnega življenja izvirajo iz temeljev družbe, v kateri živimo (Trampuž v Mihajlović 2006: 28).

Čeprav so se razprave o emocijah v medijski, strokovni in znanstveni javnosti razširile in se je zavedanje o upoštevanju in izražanju le-teh povečalo, so se obenem pojavile nove sodobne oblike čustvovanja, ki se kažejo kot emocionalna brezglobinskost in ravnodušnost. Ti sta po eni strani posledica informacijske prezasičenosti in hitrega tempa življenja, po drugi strani pa izraz pretiranega usmerjanja pozornosti k svoji osebni sreči in zadovoljstvu ter nespoštovanja splošnih moralnih norm in vrednot, da bi le zadostili svojemu nagonu in dosegli užitek. Pri tem igra pomembno vlogo uporaba novih tehnologij, ki danes v veliki meri kroji individuovo (emocionalno) usodo in vpliva na njegov stil družabnega in emocionalnega vedenja. Uporaba tehnologije lahko preko lažjega in bolj sproščenega načina komuniciranja pozitivno vzpodbuja emocionalno izražanje ter zadovoljevanje emocionalnih potreb in želja, lahko pa ravno iz enakih razlogov pomeni sredstvo emocionalne manipulacije in brezbržnosti.

Delovanje in čustvovanje individua v današnji družbi informacijsko-komunikacijskih tehnologij bi lahko ob koncu opisali z mislijo A. Trstenjaka, ki pravi: »Moderni človek v družbi uživanja ima rad predvsem svoje udobje, življenja samega pa ne. Gre mimo življenja, čeprav meni, da uživa življenje. Tako hitro živimo, da nimamo časa živeti« (1994: 124).

7. LITERATURA

1. Agar, Jon (2004): *Constant Touch*. A global history of the mobile phone. Cambridge: Icon Books.
2. Bargh A., John (2002): Beyond Simple Truths: The Human-Internet Interaction. *Journal of Social Issues*, 58(1), 1-8.
3. Bargh A., John, Katelyn A. Y. McKenna in Grainne M. Fitzsimons (2002): Can You See the Real Me? Activation and Expression of the »True Self« on the Internet. *Journal of Social Issues*, 58(1), 33-48.
4. Bauman, Zygmunt (2002): *Tekoča moderna*. Ljubljana: Založba /cf*.
5. Bauman, Zygmunt (2003): *Liquid Love*. On the Frailty of Human Bonds. Cambridge: Polity Press.
6. Berger, Peter in Thomas Luckmann (1999): *Modernost, pluralizem in kriza smisla: orientacija modernega človeka*. Ljubljana: Nova revija.
7. Buddemeier, Heinz (1996): *Življenje v umetnih svetovih: navidezna resničnost, videospoti in vsakdanje gledanje televizije*. Ljubljana: Inštitut za trajnostni razvoj.
8. Burgess, Adam (2004): *Cellular Phones, Public Fears, and a Culture of Precaution*. Cambridge: University Press.
9. Campbell, Colin (2001): *Romantična etika in duh sodobnega potrošništva*. Ljubljana: Studia humanitatis.
10. Critical Art Ensemble (1999): *Elektronska državljanska nepokorščina*. Ljubljana: Založba /*cf.
11. Giddens, Anthony (2000): *Preobrazba intimnosti*. Ljubljana: Založba /*cf.
12. Ling, Rich (2004): *The Mobile Connection. The Cell Phone`s Impact on Society*. San Francisco: Morgan Kaufmann publishers.
13. McKenna A. Y. Katelyn, Amie S. Green in Marci E. J. Gleason (2002): Relationship Formation on the Internet: What`s the Big Attraction?. *Journal of Social Issues*, 58(1), 9-31.
14. Oblak, Tanja (2000): Mitske podobe o »življenju na mreži«: od poljubnih identitet do izgubljenih skupnosti v kibernetnem prostoru. *Teorija in praksa*, 37(6), 1052-1068.

15. Oblak, Tanja (2002): Internet kot nov dejavnik družbenega razlikovanja?. *Družboslovne razprave*, XVIII(40), 107-119.
16. Praprotnik, Tadej (2003): *Skupnost, identiteta in komunikacija v virtualnih skupnostih*. Ljubljana: ISH – Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
17. Rheingold, Howard (2004): *Ne-vidne množice: horizontalne združbe, trenutne skupnosti in mobilna plemena*. Ljubljana: Mobitel.
18. Sveningsson, Malin (2002): Cyberlove: Creating Romantic Relations on the Net. V J. Fornæs (ur.): *Digital Borderlands: cultural studies of identity and interactivity on the Internet*, 48-78.
19. Šadl, Zdenka (1998): Sodobne oblike čustvovanja. *Družboslovne razprave*, XIV(27/28), 63-71.
20. Šadl, Zdenka (1999): *Usoda čustev v zahodni civilizaciji*. Ljubljana: Zbirka Sophia.
21. Trstenjak, Anton (1994): *O družini*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
22. Tyler R., Tom (2002): Is the Internet Changing Social Life? It Seems the More Things Change, the More They Stay the Same. *Journal Of Issues*, 58(1), 195-205
23. Ule, Mirjana (2002): Razlike, ki delajo razlike: življenjski stili, individualizacija in spremembe identitetnih struktur. *Družbosloven razprave*, XVIII(39), 75-86.
24. Virilio, Paul (1996): *Hitrost osvoboditve*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze.
25. Williams J., Simon (1998): Emotions, cyberspace and the »virtual« body: A critical appraisal. V G. Bendelow in S J. Williams (ur.): *Emotions and Social Life. Critical Themes and Contemporary Issues*, 120-132.

VIRI

1. Beder, Joan (2005): *Cybersolace: Technology Built on Emotion*. Dostopno na <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=376654361&Fmt=3&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (20. januar 2006).
2. Ben-Ze`ev, Aaron (2004): *Love Online: Emotions on the Internet*. Dostopno na http://www.amazon.com/gp/reader/0521832969/ref=sib_dp_pt/102-7618283-9656942#reader-link (4. december 2006).

3. Čepin Čander, Mojca (2006): *Pljuvalnice brez želje po dialogu*. Dnevnik: priloga Objektiv, 11.11., 25.
4. Derks, Daantje, Arjan E.R. Bos in Jasper von Grumbkow (2007): *Emoticons and social interaction on the Internet: the importance of social context*. Dostopno na <http://sciencedirect.com/science> (4. januar 2004).
5. Geser, Hans (2002): *Towards a Sociological Theory of the Mobile Phone*. Dostopno na http://socio.ch/mobile/t_geser1.pdf (9. februar 2007).
6. Lasen, Amparo (2004): *Affective technologies – emotions and mobile phones*. Dostopno na <http://www.receiver.vodafone.com/11/articles/indexinner03.html> (3. november 2006).
7. Lupša, Maja (2007): *Internetna spovednica, grešila sem!* Jana, (2), 14.
8. Marano Estroff, Hara (2004): *Cyberspace: Love Online*. Dostopno na <http://www.psychologytoday.com/articles/pto-20041210-000008.html> (16. oktober 2006).
9. Marshall, Jonathan (2003): The sexual life of Cyber-savants. *The Australian Journal of Anthropology*. Sydney, 14(2), 229-248. Dostopno na <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=376654361&Fmt=3&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (20. januar 2006).
10. Mihajlović, Stela (2006): *Se slišimo, namesto se vidimo*. Vodnik: Moja tajnica. Vedno na zvezi, 6(13), 28.
11. RIS. Dostopno na <http://www.ris.org/> (20. junij 2007)
12. Roos, J.P (1993).: *Sociology of cellular phone: The nordic model (300 000 Yuppies? Mobile phones in Finland)*. Dostopno na <http://www.valt.helsinki.fi/staff/jproos/mobiletel.htm> (7. oktober 2006).
13. Roos, J.P (2001).: *Postmodernity and Mobile Communications*. Dostopno na <http://www.valt.helsinki.fi/staff/jproos/mobilezation.htm> (7. oktober 2006).
14. Zidar, Marija (2006): *Več svobode imate, bolj sanjate o varnosti*. Delo, sobotna priloga, 25.2., 22-23.